

Rapportage schouwen Dagprogrammering Rotterdam 2024

Sardes & DSP-groep

Schouwronde 3:

Schouwen bij 9 po-scholen

September 2024

DSP

 SARDES

Rapportage schouwen Dagprogrammering Rotterdam 2024 CONCEPT

Ronde 3: schouwen bij 9 po-scholen

Inhoudsopgave

Managementsamenvatting	5
Het wat en waarom van Dagprogrammering en de schouw: achtergrond, doel en aanpak	5
De doelen: brede ontwikkeling, cognitief en sociaal-emotioneel	5
Wat levert de Dagprogrammering op: resultaten in beeld	6
Leren van elkaar: kritische succesfactoren	7
Conclusies	8
1. Inleiding	11
1.1 Onderzoeksvragen	11
1.2 Beschrijving van de geschouwde scholen	12
1.3 Leeswijzer	13
2. Doelen en uitgangspunten	14
2.1 Doelen NPRZ, Children's Zone en Dagprogrammering	14
2.2 Visie op Dagprogrammering	14
2.3 Doelen Dagprogrammering van de scholen	15
2.4 Uitgangspunten voor Dagprogrammering van de scholen	16
3. Organisatie en aanpak	18
3.1 Organisatie Dagprogrammering	18
3.1.1 Financiering	18
3.1.2 Intern organiseren versus gebruikmaken van externe aanbieders	18
3.1.3 Coördinatie	19
3.1.4 Ondersteuner Dagprogrammering	20
3.1.5 Intensivering in groep 1 en 2	20
3.2 Aanpak en uitvoering	21
3.3 Inhoudelijke invulling	24
3.3.1 Invulling Dagprogrammeringsactiviteiten	24
3.3.2 Kwaliteit aanbieders Dagprogrammering	25
4. Resultaten: wat levert Dagprogrammering op?	27
4.1 Geen harde, maar wel intersubjectieve resultaten	27
4.2 Leerlingbereik	29
4.3 Brede ontwikkelingsdoelen.	29
4.4 Cognitieve doelen	30
4.5 Sociaal-emotionele doelen	31
5 Scholen kunnen leren van elkaar: kritische succesfactoren in beeld	33
5.1 Dagprogrammering als pijler van de schoolvisie	33
5.2 Strakke coördinatie en organisatie met heldere keuzes	34
5.3 De pedagogisch-didactische vaardigheden van vakleerkrachten	36
5.4 Dagprogrammering en vakleerkrachten als vast onderdeel van de school	37
5.5 Ouderbetrokkenheid kan beter	38

6 Conclusies en aandachtspunten	40
6.1 Conclusies	40
6.2 Aandachtspunten	43
Bijlage 1 Toelichting op Dagprogrammering en op schouwen	46
Over de Dagprogrammering	46
Over de schouwen	46
Colofon	48

Managementsamenvatting

Het wat en waarom van Dagprogrammering en de schouw: achtergrond, doel en aanpak

Om kinderen en jongeren in Rotterdam Zuid – onafhankelijk van hun thuissituatie – te stimuleren in hun leerprestaties, talenten en sociaal- emotionele vaardigheden, bieden 35 Rotterdamse scholen voor primair onderwijs (po) en zeven scholen voor voortgezet onderwijs (vo) hun leerlingen extra leertijd voor extra activiteiten. Dit noemen we Dagprogrammering. In het primair onderwijs is sinds 2019-2020 de uitbreiding van tien uur per week verplicht voor alle leerlingen. Scholen voor voortgezet onderwijs bieden sinds 2021-2022 zes uur per week extra. Dat is niet verplicht voor alle leerlingen, gestreefd wordt naar deelname van een derde van de leerlingen.

Om inzicht te krijgen in de ervaren opbrengsten, kritische succesfactoren en verbeterpunten van de Dagprogrammering is in 2022 een eerste ronde schouwen uitgevoerd bij vier po- en twee vo-scholen. In 2023 zijn in een tweede ronde nog eens negen po- en zes vo-scholen geschouwd en in 2024 in een derde ronde negen po-scholen. Een schouw bestaat uit een bezoek aan een school met een panel van wisselende samenstelling, waarin o.a. schooldirecteuren, medewerkers van schoolbesturen en medewerkers van het NPRZ en de gemeente Rotterdam zijn vertegenwoordigd. Onder leiding van onderzoekers van Sardes en DSP-groep zijn gesprekken gevoerd met alle bij de Dagprogrammering betrokkenen (directie, coördinatoren, ondersteuner, uitvoerders, leraren, vakleerkrachten, ouders en leerlingen) en is een aantal van de Dagprogrammeringslessen en -activiteiten bezocht. Zodoende ontstaat een goed beeld van de invulling van de Dagprogrammering in de praktijk op deze scholen. Bovendien is het een manier om van elkaar te leren.

Het voorliggende rapport doet verslag van de derde schouwronde in 2024. Het valt op dat het beeld dat uit deze derde schouwronde naar voren komt, voor een deel overeenkomt met de eerste twee schouwrondes, maar op sommige onderdelen niet. Daarom besteden we in dit rapport beknopt aandacht aan de aspecten die vergelijkbaar zijn met de vorige ronde en gaan we uitgebreider in op aspecten die (deels) afwijken van de bevindingen tot nog toe.

De doelen: brede ontwikkeling, cognitief en sociaal-emotioneel

Het bieden van gelijke kansen is voor alle scholen in deze schouwronde een zeer belangrijk doel. De scholen leggen een rechtstreeks verband tussen het vergroten van kansen voor leerlingen en de doelen die de scholen nastreven met de Dagprogrammering. Concreet gaat het dan om de volgende drie typen doelen, die in combinatie voorkomen op alle scholen:

1. Brede ontwikkelingsdoelen

De geschouwde scholen willen hun leerlingen kennis laten maken met de wereld buiten de school. Dan gaat het om de fysieke wereld, dus uitstapjes maken buiten de wijk, maar ook om leerlingen in aanraking brengen met de wereld van sport, kunst & cultuur, wetenschap & techniek. Het gaat dus enerzijds om het binnenhalen van andere gebieden in de school en anderzijds om met kinderen letterlijk de wereld in te trekken en te ontdekken wat zich buiten de wijk afspeelt. Het achterliggende idee is dat leerlingen daardoor hun eigen kwaliteiten en interesses beter leren kennen, ook met het oog op de toekomst (vervolgonderwijs dat bij de leerling past).

2. Cognitieve doelen

De geschouwde scholen hechten veel belang aan het vergroten van de basisvaardigheden taal/lezen en rekenen. Verbetering van de schoolresultaten staat dikwijls bovenaan de agenda en door Dagprogrammering kunnen ze daar nog beter aan werken, bijvoorbeeld door expliciet aandacht te besteden aan taalvaardigheid in de Dagprogrammeringsactiviteiten of door middel van een doorgaande (leer)lijn tussen de reguliere en Dagprogrammeringslessen. Het gaat daarbij om aanvullingen op de reguliere lessen, bijvoorbeeld door de leerstof op een andere manier aan te bieden. Het gaat dus niet om vervanging van of extra reguliere taal- en rekenlessen.

3. Sociaal-emotionele doelen

Veel geschouwde scholen noemen als (neven)doel van Dagprogrammering de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen, zoals het vergroten van zelfvertrouwen door het ontdekken van talenten en het reguleren van emoties in bijvoorbeeld drama- of sportlessen.

Wat levert de Dagprogrammering op: resultaten in beeld

Alle stakeholders die betrokken waren bij de schouwen, dus professionals, ouders en leerlingen, zijn ervan overtuigd dat de Dagprogrammering veel oplevert. Tegelijkertijd wordt benadrukt dat het moeilijk zo niet onmogelijk is om te bepalen hoe groot de meerwaarde precies is. De Dagprogrammering vormt immers een belangrijk en steeds vaker een integraal onderdeel van het gehele schoolbeleid. Dat maakt het lastig, zo niet onmogelijk, om de opbrengsten er afzonderlijk van af te leiden. Geschouwde scholen **ervaren** desalniettemin de volgende opbrengsten van de Dagprogrammering:

- Ervaren opbrengsten in de brede ontwikkeling:
 - Verrijking en verbreding van de horizon van leerlingen door het opdoen van nieuwe ervaringen;
 - Leerlingen doen succeservaringen op;
 - Leerlingen herkennen nieuwe talenten bij zichzelf en bij anderen;
 - Opbrengsten die samenhangen met specifieke activiteiten: verbeterde motorische vaardigheden en toename aantal aanmeldingen (school)sportverenigingen;
 - Opbrengsten die samenhangen met het opdoen van nieuwe ervaringen: een uitbreiding van de woordenschat en beter begrip van de lesstof in de schoolse vakken;
- Ervaren opbrengsten in de cognitieve ontwikkeling:
 - Een verbetering van executieve functies als plannen en taakgerichtheid;
 - Een toename van lees- en leerplezier;
 - Verbetering van de leesvaardigheid;
 - Een verbetering van toetsresultaten;
- Ervaren opbrengsten in de sociaal-emotionele ontwikkeling:
 - Leerlingen zitten beter in hun vel;
 - Er is meer rust op school en in de klas;
 - Verbetering in de groepsdynamiek en het saamhorigheidsgevoel;
 - Toegenomen zelfvertrouwen.

Welke resultaten scholen ervaren hangt, logischerwijs, sterk samen met de activiteiten die zijn ingezet in de Dagprogrammering. Wordt er bijvoorbeeld meer ingezet op taal en rekenen en een doorgaande lijn daarin in het Dagprogrammeringsaanbod, dan worden ook meer en concretere cognitieve resultaten ervaren.

Scholen zetten wel verschillende middelen in om zicht te krijgen op de voortgang en mogelijke opbrengsten van de Dagprogrammering, van gesprekken met vakdocenten en coördinatoren tot surveys voor ouders en observaties tijdens lessen. Ook de schouwen worden genoemd als middel om de Dagprogrammering te evalueren: het is een vorm van systematisch bevragen en bevorderen van uitwisseling tussen alle bij de Dagprogrammering betrokkenen; iets wat lang niet altijd op een andere manier gebeurt.

Leerlingbereik

Het is afhankelijk van de concrete invulling van de Dagprogrammering hoe het bereik van leerlingen is. Op scholen waar de Dagprogrammering volledig is verweven in het reguliere lesprogramma doet iedereen mee. Op scholen waar de Dagprogrammering (deels) na de reguliere lestijden plaats vindt, is er meer sprake van vrijstellingen, maar op vrijwel alle scholen (op één na) blijft dit naar eigen zeggen beperkt tot zo'n één procent van de leerlingen, die op het betreffende moment meestal andere activiteiten volgen.

Leren van elkaar: kritische succesfactoren

Dagprogrammering als pijler van de schoolvisie

De Dagprogrammering als onderdeel van een integrale schoolvisie lijkt een succesfactor: scholen die de Dagprogrammering integraal benaderen en vooral zien als kans, ervaren weliswaar dat het tijd en energie vraagt, maar ook dat het een aanvulling biedt op het reguliere programma en meerwaarde heeft voor kinderen. Dat lijkt minder het geval te zijn op scholen waar de Dagprogrammering wordt gezien als losstaand onderdeel dat met name na de reguliere lesdag plaatsvindt. De mening van de groepsleerkrachten is daarbij een goede graadmeter. Op alle geschouwde scholen ervaren zij de Dagprogrammering als taakverzwaring (ook als ze daar formeel geen rol in hebben), maar waar op de ene school vooral die verzwaring benadrukt wordt, zien groepsleerkrachten op andere scholen vooral de meerwaarde voor leerlingen en daarmee ook voor de school en voor henzelf. De taakverzwaring wordt dan niet als alleen maar negatief ervaren, maar als extra inzet die tot meerwaarde leidt.

Strakke coördinatie en organisatie

Wat in elk geval helpt tegen de taakverzwaring, is strakke coördinatie gecombineerd met een heldere organisatie en expliciete keuzes. Of en hoe scholen de coördinatie regelen, door wie deze wordt uitgevoerd en voor hoeveel uur per week, verschilt sterk per school. Scholen die voor meerdere dagen een onafhankelijk coördinator hebben, die werk uit handen neemt en kritisch en onafhankelijk kan kijken naar de kwaliteit, lijken het meest tevreden.

Heldere keuzes

Scholen met Dagprogrammering staan voor een aantal keuzes die hun profiel versterken en het werken aan de Dagprogrammering vergemakkelijken:

- Dagprogrammeringsactiviteiten verweven in de schooldag of bundelen aan het eind van de dag;
- Wel of geen extra facultatief aanbod na schooltijd
- Wel of niet toeleiden naar regulier verenigingsaanbod.

Dagprogrammering en vakleerkrachten als onderdeel van de school

Er zijn grote verschillen in de kwaliteiten van vakleerkrachten én in de manier waarop scholen daarop sturen. Waar de ene school nadrukkelijk stuurt op het vinden, binden en begeleiden van geschikte vakleerkrachten hebben andere scholen niet altijd goed zicht op de kwaliteiten van vakleerkrachten die door aanbieders van activiteiten worden ingezet. Ook hierbij helpt het als de Dagprogrammering met de vakleerkrachten als onderdeel van de school worden gezien. Vier aspecten zijn daarbij van belang, die op een deel van de scholen praktijk zijn, maar op een ander deel nauwelijks:

- Continuïteit en stabiliteit in vakleerkrachten.
- Vakleerkrachten als onderdeel van het schoolteam (waarbij ze niet per se in dienst hoeven zijn), inclusief gezamenlijk reflecteren en evalueren.
- Afstemming tussen vakleerkrachten en groepsleerkrachten.
- Dagprogrammeringsactiviteiten als onderdeel van het curriculum.

Conclusies

1. Gelijke kansen als uitgangspunt voor de inhoudelijke invulling

Net als in de vorige schouwen hebben ook vrijwel alle nu geschouwde scholen een duidelijke visie op de Dagprogrammering. Het bieden van gelijke kansen lijkt daarbij het meest pregnante doel, verder uitgewerkt in doelen t.a.v. brede ontwikkeling, cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling. Deze doelen zien we terug in de georganiseerde activiteiten.

2. Uitvoering van de Dagprogrammering verloopt steeds beter

De meeste geschouwde scholen zijn al wat langer met de Dagprogrammering bezig en krijgen steeds meer zicht op wat werkt en wat niet, en wat ze daaraan zouden kunnen doen.

3. Keuzes voor inhoudelijke en organisatorische vormgeving hangen samen met visie op Dagprogrammering

Er is, binnen de gegeven kaders, veel variëteit tussen de scholen. De verschillende keuzes bij de inhoudelijke en organisatorische vormgeving van Dagprogrammering betreffen: zoveel mogelijk verweven in de reguliere schooldag versus (een deel van) de activiteiten na de reguliere lesuren; vooral eigen leerkrachten versus vooral externe vakleerkrachten; de organisatie van Dagprogrammering bij één organisatie onderbrengen versus werken met meerdere aanbieders; alle uren verplicht versus (ook) een facultatief deel in activiteiten en uren; overleg tussen groeps- en vakleerkrachten versus groepsleerkrachten niet extra willen belasten. De keuzes van een school hangen nauw samen met de visie op de Dagprogrammering: maakt Dagprogrammering integraal onderdeel uit van het schoolbeleid en -programma of is Dagprogrammering een apart onderdeel binnen de school. Overall valt op dat meer scholen overgaan op het verweven van de activiteiten in de reguliere lesdag.

Gelijke kansen als uitgangspunt voor de inhoudelijke invulling

Net als in de vorige schouwen hebben vrijwel alle nu geschouwde scholen een duidelijke visie op de Dagprogrammering. Het bieden van gelijke kansen lijkt daarbij het meest pregnante doel. Dat nog niet zo concrete doel wordt verder uitgewerkt in doelen t.a.v. brede ontwikkeling, cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling. Deze doelen zien we terug in de concrete activiteiten die scholen inzetten, die voor een groot deel betrekking hebben op de brede ontwikkeling, en wat minder vaak op cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling. Wel benoemen scholen dat dóór die brede ontwikkeling ook wordt gewerkt aan de andere ontwikkelingsgebieden.

Intensiveren en extensiveren

Net als in de vorige schouwen intensiveren alle geschouwde scholen in groep 1 en 2, daarnaast zijn er enkele scholen die ook extensiveren in groep 1 en 2. Ook nu weer zien we dat deze scholen geen problemen ervaren met de langere schooldag voor de kleuters. De scholen die niet extensiveren bij kleuters vrezen dat de schooldag voor kleuters te lang en te vermoeiend wordt. Nieuw is dat er nu enkele scholen benoemen dat ze naast het extensiveren vanaf groep 3 ook daar intensiveren inzetten, maar dat wordt bekostigd uit andere middelen. Dit tekent het feit dat Dagprogrammering en haar resultaten niet te isoleren zijn, maar gezien moeten worden in het geheel van inzet op een school.

Verbinding tussen reguliere curriculum en Dagprogrammering

De verbinding tussen het reguliere curriculum en de Dagprogrammering wordt op verschillende manieren vormgegeven, maar nog niet op alle scholen. Waar op de ene school expliciet aandacht is voor een doorgaand taalaanbod, doorgaande leerlijnen en/of afstemming tussen vakleerkrachten en groepsleerkrachten staan het reguliere en het Dagprogrammeringsaanbod op andere scholen min of meer los van elkaar en is er nauwelijks inhoudelijke afstemming tussen vakleerkrachten en groepsleerkrachten.

De rol van de vakleerkracht

Er zijn grote verschillen in de kwaliteiten van vakleerkrachten én in de manier waarop scholen daarop sturen. Waar de ene school nadrukkelijk stuurt op het vinden, binden en begeleiden van geschikte vakleerkrachten hebben andere scholen niet altijd goed zicht op de kwaliteiten van vakleerkrachten die door aanbieders van activiteiten worden ingezet. Ook hierbij helpt het als de Dagprogrammering met de vakleerkrachten als onderdeel van de school worden gezien. Vier aspecten kunnen hieraan bijdragen, die op een deel van de scholen praktijk zijn, maar op een ander deel nauwelijks:

- Continuïteit en stabiliteit in vakleerkrachten
- Vakleerkrachten als onderdeel van het schoolteam (waarbij ze niet per se in dienst hoeven zijn)
- Afstemming tussen vakleerkrachten en groepsleerkrachten
- Dagprogrammeringsactiviteiten als onderdeel van het curriculum

De rol van de ondersteuner Dagprogrammering

Net als in de vorige rondes schouwen verschilt de rol van de ondersteuner Dagprogrammering zeer sterk: van met name helpen bij de subsidieaanvraag en -verantwoording tot praktische hand-en-spandiensten en inspringen als er geen vakleerkracht is. Daarbij kan het dezelfde persoon zijn die op de ene school nauwelijks betrokken is en op de andere juist zeer veel. Er lijkt zeer sterk uitgegaan te worden van de behoefte die door de school wordt aangegeven, waar de ondersteuner ook op scholen die die behoefte niet zeggen te hebben (juist) van grote meerwaarde kan zijn.

4. Meerwaarde duidelijk, maar resultaten bij leerlingen moeilijk in beeld te brengen

Zoals eerder benoemd, ervaren de stakeholders dat de Dagprogrammering van meerwaarde is voor kinderen, maar dat het ook moeilijk is om dat zichtbaar te maken met resultaten op kindontwikkeling. Duidelijk wordt ook dat op het vlak van evaluatie en reflectie nog veel valt te winnen en scholen hierin onderling ook van elkaar kunnen leren. Er worden veel verschillende gesprekken benoemd waarin geëvalueerd en gereflecteerd wordt, maar die dragen ook het risico met zich mee incidenteel en ad hoc te zijn. Een stevige evaluatie en reflectiestructuur met duidelijke afspraken wanneer er wanneer over wat wordt geëvalueerd (bijv. jaarlijkse gesprekken over de kwaliteit, bijhouden van deelnamecijfers, leerling- en oudertevredenheid, in beeld brengen van opbrengsten) is vrijwel nergens vastgelegd, waardoor de benoemde gesprekken ook over andere dingen kunnen gaan zonder hier aandacht aan te besteden.

5. Factoren die waargenomen resultaten, doelen en uitvoering van Dagprogrammering beïnvloeden

Personeelstekort speelt ook hier een rol

Het lijkt bijna overbodig om op te merken: ook in de invulling van de Dagprogrammering speelt het personeelstekort een grote rol, zowel op de scholen als bij de aanbieders. Hoewel daar zo nu en dan tijdelijke oplossingen voor zijn, blijft dat ad hoc werk, en moet ervan uit gegaan worden dat dit de komende jaren het geval zal blijven. Het is belangrijk om gezamenlijk te zoeken naar oplossingen die bijdragen aan een kwalitatief goed aanbod, zonder dat scholen elkaar gaan beconcurreren in het binnenhalen van 'de beste vakleerkrachten'.

Kwaliteit voorop

Waar we in de eerdere schouwen veel hoorden dat tien uur extra aanbod voor leerlingen te intensief is, lijkt dat geluid nu minder terug te komen. Wel wordt benoemd dat het moeilijk is om tien uur extra op een kwalitatief goede manier voor alle leerlingen in te vullen: er zijn meer -schaarse- goede vakleerkrachten voor nodig en het vergt meer organisatie uren. Liever acht uur goed dan tien uur half, wordt in een van de gesprekken aangegeven. Oftewel: kwaliteit voor kwantiteit.

Wensen van ouders en leerlingen

Ouders en leerlingen worden niet overal betrokken bij het inrichten van het aanbod, maar hebben daar ook niet altijd behoefte aan. Over het algemeen zijn ze tevreden over het aanbod en ouders willen vooral geïnformeerd worden. Leerlingen zijn goed in staat na te denken over de Dagprogrammering en opvallend

is dat ze soms ook aangeven dat ze tijdens de reguliere lessen niet altijd 'gestoord' willen worden voor een Dagprogrammeringsles.

De rol van de coördinator

Op geen van de scholen is – in tegenstelling tot vorige jaren- benoemd dat een coördinator niet mogelijk is, omdat deze niet bekostigd *kan* worden uit de Dagprogrammeringsmiddelen. Dat beeld is dus ten positieve bijgesteld. Wat overigens niet wil zeggen dat men uitkomt met de beschikbare middelen. Alle geschouwde scholen hebben de coördinatie belegd bij een of meerdere coördinatoren: een leerkracht of Mt-lid dat dit als taak op pakt, een externe onafhankelijke coördinator of coördinatie door de aanbieder die de meeste activiteiten op de betreffende school organiseert. Het aantal uur dat een school beschikbaar heeft of stelt voor coördinatie verschilt zeer sterk van minder dan een dag tot vier dagen per week, slechts ten dele samenhangend met de omvang van de school. Scholen die voor meerdere dagen een onafhankelijk coördinator hebben, die werk uit handen neemt en kritisch en onafhankelijk kan kijken naar de kwaliteit, lijken het meest tevreden over de coördinatie.

6. Succesfactoren en verbeterpunten

Belangrijke van de in de vorige schouwrapportages genoemde in te zetten gewenste verbeteringen zien we nu weer terug:

- Meer afstemming tussen externe uitvoerders/externe vakleerkrachten en de groepsleerkrachten/docenten;
- De aanwezigheid van een kernteam Dagprogrammering waarin strategisch, beleidsmatig en evaluatief wordt nagedacht over de Dagprogrammering.

Daarnaast liggen er verbetermogelijkheden in een duidelijke inbedding van de Dagprogrammering in een integrale schoolvisie, de inzet van een coördinator en ondersteuner Dagprogrammering, leren van elkaar en het maken van expliciet keuzes over wat wel en niet te doen.

Succesfactoren zijn er ook, zoals hierboven al beschreven. Samengevat gaat het om de volgende met elkaar samenhangende punten:

- De Dagprogrammering als een van de pijlers in de schoolvisie en niet als een losstaand onderdeel;
- Een (onafhankelijke) coördinator voor meerdere dagen per week, die niet alleen de Dagprogrammering samenstelt maar ook de kwaliteit bewaakt;
- Een goede inbedding van de vakleerkrachten door te zorgen voor continuïteit, de vakleerkrachten te zien als onderdeel van het schoolteam, afstemming tussen de (externe) vakleerkrachten en de groepsleerkrachten;
- Dagprogrammeringsactiviteiten inbedden als deel van het totale curriculum en gezamenlijk reflecteren en evalueren.
- Inzetten op de pedagogische en vakdidactische vaardigheden van de vakleerkrachten.

1. Inleiding

Sinds 2022 voert Sardes in opdracht van de gemeente Rotterdam schouwen uit op de scholen op Rotterdam Zuid met Dagprogrammering. In 2024 voerden we de derde ronde schouwen uit, bij negen poscholen die nog niet eerder werden geschouwd. In dit rapport doen we verslag van deze derde ronde. Net als in de eerste twee ronden willen de stuurgroep Children's Zone en de wethouder met deze schouwen een beeld krijgen van hoe de Dagprogrammering loopt, wat de opbrengsten zijn en hoe we de kwaliteit van de Dagprogrammering de komende vier jaar verder kunnen versterken. In bijlage 1 geven we voor de lezers die hier nog onbekend mee zijn een beknopte toelichting op de Dagprogrammering en op de aanpak van de schouwen.

Sinds schooljaar 2019-2020 bieden alle dertig basisscholen in de Children's Zone hun leerlingen tien uur extra (verplichte) leertijd per week in de Dagprogrammering. Daarnaast zijn er vijf basisscholen op Rotterdam Zuid buiten de Children's Zone die ook Dagprogrammering bieden. Zij hebben vrijwillig voor de Dagprogrammering gekozen, en moeten aan dezelfde subsidievoorwaarden voldoen als de overige Dagprogrammeringsscholen. Naast taal, rekenen, sociaal-emotionele ontwikkeling en oriëntatie op beroepen zijn er onder andere lessen natuur, gezondheid, sport, bewegen, cultuur en techniek.¹

In schooljaar 2020-2021 zijn twee scholen voor voortgezet onderwijs gestart met Dagprogrammering, gevolgd door zes vo-scholen in 2021-2022. De vo-scholen bieden minimaal een derde van de leerlingen zes extra uren per week in de eerste drie leerjaren. Alle vo-scholen met Dagprogrammering zijn inmiddels geschouwd, zij vallen daarom buiten deze rapportage.

1.1 Onderzoeksvragen

Met de schouwen willen we de onderstaande onderzoeksvragen te beantwoorden.

1. Hoe verloopt de uitvoering van de Dagprogrammering (het proces)?
2. Hoe verloopt de inhoudelijke invulling van de Dagprogrammering (het programma)? Zijn daarin verschillen tussen het aanbod voor leerlingen in groep 1 en 2 en leerlingen vanaf groep 3 (zoals intensiveren en extensiveren)?
3. Welke resultaten zien we bij kinderen die deelnemen aan de Dagprogrammering op de in de aanvraag geformuleerde doelstellingen van de Dagprogrammering en de gezamenlijke hoofddoelen van de Dagprogrammering?
4. Welke andere factoren, naast de inzet vanuit Dagprogrammering, beïnvloeden waargenomen resultaten, doelen en uitvoering van Dagprogrammering?
5. Zijn er nog verbeteringen die de scholen zelf willen inzetten? En zijn er aanvullende wensen t.a.v. het aanbod?
6. Zijn de randvoorwaarden daarvoor ingevuld?
7. Welke extra verbeterstappen zijn gewenst?

¹ [Dagprogrammering - Onderwijs010](#)

1.2 Beschrijving van de geschouwde scholen

In deze derde ronde schouwen hebben we negen scholen in het primair onderwijs geschouwd. Omdat de schouwen niet als beoordeling zijn bedoeld, noemen we de namen van de geschouwde scholen niet in deze rapportage. Wel beschrijven we hier een aantal kenmerken van de geschouwde scholen.

Tabel 1.1 Kenmerken geschouwde po-scholen

Omvang	Aantal geschouwde scholen
Klein (tot 215 leerlingen)	3
Gemiddeld (216 t/m 318 leerlingen)	3
Groot (319 en meer leerlingen)	3

Wijk	Aantal geschouwde scholen
Afrikaanderwijk/Katendrecht	1
Hillesluis	2
Oud-Charlois	1
Vreewijk	1
Bloemhof	1
Carnisse/Zuidplein	2
Zuiderpark	1

Bestuur	Aantal geschouwde scholen
PCBO	3
BOOR	4
RVKO	1
SIPOR	1

Verder vallen zeven van de negen geschouwde po-scholen in de Children's zone. Zij startten in 2019-2020 met de Dagprogrammering. De twee scholen buiten de Children's zone startten in 2021-2022 met de Dagprogrammering.

Over de Children's Zone en de Dagprogrammering

Children's Zone is onderdeel van het Nationaal Programma Rotterdam Zuid. De *pijler School* van NPRZ heeft als overkoepelende doelstelling: het realiseren van betere leerprestaties in het basis- en voortgezet onderwijs door het inrichten van Children's Zones in de zeven focuswijken op Zuid (Feijenoord, Afrikaanderwijk, Hillesluis, Bloemhof, Tarwewijk, Carnisse en Oud Charlois). In deze zones rondom scholen is het doel: het creëren van adequate omstandigheden voor het (beter laten) leren van kinderen, zowel op school als thuis, zodat zij net zulke onderwijsresultaten halen als kinderen in de andere grote steden van Nederland.²

De basisscholen binnen de Children's Zone werden verplicht binnen de Dagprogrammering hun extra aanbod, dat vaak al zes uur per week bedroeg, uit te breiden naar tien uur per week. Scholen op Rotterdam Zuid buiten de Children's Zone konden ervoor kiezen om mee te doen aan de Dagprogrammering. Ook zij moeten voldoen aan de tien uur extra per week, maar kregen de tijd om daarnaartoe te groeien.

² Terugblik op Pijler School Ten behoeve van de Midterm Review Nationaal Programma Rotterdam Zuid; <https://www.nprz.nl/activity/children-s-zone>

Aantal uur deelname

Het aantal uur deelname aan de Dagprogrammering verschilt per school en per outputmeting. In tabel 1.2 zien we dat het aantal uur Dagprogrammering waaraan kinderen meedoen verschilt per outputmeting. Dit heeft vooral te maken met programmering rondom vakanties en schoolspecifieke situaties. Het gemiddelde aantal uren deelname ligt in elke halfjaarlijkse outputmeting net onder de vereiste tien uur.

Tabel 1.2 Aantal uur deelname aan Dagprogrammering

	6 ^e outputmeting	7 ^e outputmeting	8 ^e outputmeting
Minimum aantal uur	8,8 uur	8,0 uur	8,4 uur
Maximum aantal uur	11,2 uur	11,0 uur	10,9 uur
Gemiddelde	9,7 uur	9,4 uur	9,7 uur

1.3 Leeswijzer

In dit rapport beschrijven we de opbrengsten van de negen schouwen. De aspecten die in het vorige rapporten uitgebreid aan de orde kwamen en die we nu weer terugzien hebben we deze keer minder uitgebreid beschreven. We geven in dat geval in kaders beknopt aan wat hier in de vorige ronde schouwen over is beschreven.

We starten in hoofdstuk 2 met de doelen en uitgangspunten van de Dagprogrammering in het algemeen en specifiek op de geschouwde scholen. Aansluitend volgen een beschrijving van de organisatie en aanpak (hoofdstuk 3) en de ervaren resultaten daarvan (hoofdstuk 4). Het laatste hoofdstuk gaat over succesfactoren en belemmerende factoren (hoofdstuk 5). In hoofdstuk 6 beantwoorden we de onderzoeksvragen, trekken we conclusies en beschrijven we een aantal aandachtspunten. Zowel bij de beschrijving van de resultaten als bij het beantwoorden van de onderzoeksvragen vergelijken we de resultaten waar mogelijk en relevant met de uitkomsten van de eerdere schouwen.

2. Doelen en uitgangspunten

2.1 Doelen NPRZ, Children's Zone en Dagprogrammering

De pijler 'School' van het Nationaal Programma Rotterdam Zuid (NPRZ) heeft als overkoepelende doelstelling: 'Het realiseren van *betere leerprestaties in het basis- en voortgezet onderwijs* door het inrichten van Children's Zones in de zeven focuswijken op Zuid (Feijenoord, Afrikaanderwijk, Hillesluis, Bloemhof, Tarwewijk, Carnisse en Oud Charlois)'. In deze zones rondom scholen is het doel: het creëren van adequate omstandigheden voor het (beter laten) leren van kinderen, zowel op school als thuis, zodat zij net zulke onderwijsresultaten halen als kinderen in de andere grote steden van Nederland.³

NPRZ, de gemeente en de schoolbesturen hebben de volgende afspraken gemaakt over de Dagprogrammering⁴: Dagprogrammering heeft tot doel de onderwijsresultaten, de sociaal-emotionele vaardigheden van de kinderen te verbeteren en de wereld van leerlingen te vergroten door:

- Meer inzet op de cognitieve vakken.
- Meer aandacht voor de motorische en sociaal-emotionele ontwikkeling.
- Hun culturele ontwikkeling te verbreden.
- Belangstelling voor techniek te wekken.
- Gevoel voor democratisch burgerschap te kweken.
- Een oriëntatie op het beroepsleven te bieden.

Dagprogrammering heeft een tweeledig doelstelling: vergroten van kansen en een bijdrage leveren aan de brede ontwikkeling van leerlingen.⁵ Het gaat dus om de cognitieve, fysieke, psychische, culturele, technische en democratische ontwikkeling van kinderen en jongeren.

Voorafgaand aan de schouwen zijn documenten van de school opgevraagd over visie, doelen en uitgangspunten van de scholen bij Dagprogrammering. Tijdens de schouwen is daar nader op ingegaan. In de volgende paragrafen beschrijven we de uitkomsten.

2.2 Visie op Dagprogrammering

Uitkomsten vorige schouwrondes

De geschouwde scholen voelen zich verantwoordelijk voor de doelgroep waarvoor zij werken en realiseren zich dat dit dikwijls kinderen zijn die in minder gunstige omstandigheden opgroeien. Ook de nu geschouwde scholen hebben het bieden van gelijke kansen als missie/visie en werken vanuit die visie ook aan de Dagprogrammering. Een aantal van de geschouwde scholen vertaalt de gelijke kansen visie expliciet als 'kennis van de wereld vergroten'. Op een groot deel van de geschouwde scholen is de Dagprogrammering een integraal onderdeel van een bredere en duidelijke schoolvisie.

Het bieden van gelijke kansen is ook voor alle scholen in deze schouwronde van het allerhoogste belang. Elke school legt een rechtstreeks verband tussen het vergroten van kansen en de doelen die zij nastreven bij Dagprogrammering. Op veel van de geschouwde scholen is Dagprogrammering, evenals als in de vorige schouwronde, een integraal onderdeel van de schoolvisie. Een voorbeeld van een visie/missie die we veel tegenkomen is: *'Wij willen onze leerlingen zoveel mogelijk ontwikkelingskansen bieden, zodat elk kind zijn*

³ Terugblik op Pijler School Ten behoeve van de Midterm Review Nationaal Programma Rotterdam Zuid; [Midterm Terugblik Pijler School.pdf](#)

⁴ Deze zijn vastgelegd in het *Uitvoeringsprogramma NPRZ 2019-2022* en het coalitieakkoord *Nieuwe Energie voor Rotterdam*.

⁵ [Dagprogrammering - Onderwijs010](#)

competenties kan ontdekken en vergroten en daarmee zijn of haar kansen in de maatschappij.’ Sommige scholen zijn wat specifiek, bijvoorbeeld: ‘(...) heeft de ambitie om uitstekend onderwijs te realiseren dat op maat, toekomst- en oplossingsgericht is, uitgaat van diversiteit en wordt gegeven vanuit de passie voor het kind. Wij gaan uit van het talent van ieder kind en beschouwen het kind als mede-eigenaar van zijn leerproces.’ En: ‘(...) krijgen zij de mogelijkheid om in de veilige omgeving van de school op een laagdrempelige manier kennis te maken met verschillende uitingsvormen van sport, techniek, kunst en cultuur. Doordat we de krachten bundelen in de gekozen vorm van Dagprogrammering werken we eraan dat de kansengelijkheid toeneemt.’

Andere scholen kiezen voor een benadering waarin een missie is verwoord: ‘(...) het opgroeien tot een onderzoekende kritische volwassene met respect voor zichzelf en de wereld om hem/haar heen.’ En: ‘Kinderen leren om goed voor zichzelf, de ander en de wereld te zorgen. Zo dragen we bij aan een inclusieve samenleving met aandacht voor mens en natuur.’

Twee scholen in deze derde ronde schouwen doen mee aan het pilotprogramma Rotterdams Goud van de CED-groep⁶ en stemmen doelen van Dagprogrammering daarop af. Daarbij is de werkwijze van Goud leidend en sluit de manier waarop zij Dagprogrammering invullen daarop aan. Goud draait om:

- een hoog uitstroomniveau voor alle leerlingen;
- excellente leerkrachten die plezier hebben in hun werk;
- versnelde professionalisering op basis van beproefd concept.

De Dagprogrammeringsactiviteiten worden zo gekozen dat zij in lijn zijn met deze drie doelen.

2.3 Doelen Dagprogrammering van de scholen

Uitkomsten vorige schouwrondes

De drie categorieën doelen die hieronder worden beschreven zien we ook in de vorige rondes schouwen terug. De top vier van vaakst genoemde doelen bestond geheel uit doelen voor de brede ontwikkeling. Daarna volgen doelen die te maken hebben met taal, leesplezier en woordenschat (cognitieve en remediërende doelen), op hun beurt weer gevolgd door sociaal emotionele doelen als zelfredzaamheid vergroten en executieve functies verbeteren.

Vanaf de start van de schouwen zien we drie soorten doelen van Dagprogrammering die gelijke kansen moeten bevorderen:

1. Brede ontwikkelingsdoelen, zoals kennismaken met activiteiten waar kinderen en jongeren van huis uit niet mee in aanraking komen, kennis van de wereld vergroten en talentontwikkeling.
2. Cognitieve of remediërende doelen, zoals verbetering op cognitieve vakken en extra ondersteuning aan leerlingen.
3. Sociaal-emotionele doelen, zoals plezier maken, zelfredzaamheid vergroten, werken aan executieve functies.

Alle geschouwde scholen combineren meerdere doelen. Het komt niet voor dat een school alleen cognitieve doelen of alleen doelen voor de brede ontwikkeling nastreeft, wel zien we accentverschillen tussen de scholen.

Brede ontwikkelingsdoelen

De geschouwde scholen willen hun leerlingen kennis laten maken met de wereld buiten de school. Dan gaat het om de fysieke wereld, dus uitstapjes maken buiten de wijk, maar ook om leerlingen in aanraking brengen met de wereld van sport, kunst & cultuur, wetenschap & techniek. Het gaat dus enerzijds om het

⁶ Ambities: gelijke kansen op een hoog uitstroomniveau voor alle leerlingen; scholen met excellente leerkrachten die plezier hebben in hun werk en: versnelde professionalisering.

[De pilotscholen \(cedgroep.nl\)](https://www.cedgroep.nl)

binnenhalen van andere gebieden in de school en anderzijds om met kinderen letterlijk de wereld in te trekken en te ontdekken wat zich buiten de wijk afspeelt. Het achterliggende idee is dat leerlingen daardoor hun eigen kwaliteiten en interesses beter leren kennen, ook met het oog op de toekomst (vervolgonderwijs dat bij de leerling past). Sommige scholen noemen in dit verband het vergroten van de intrinsieke motivatie voor school.

Talentontwikkeling is voor vrijwel alle scholen gerelateerd aan brede ontwikkeling, dus aan kennismaking met zoveel mogelijk verschillende terreinen. Daarnaast noemen enkele scholen sport en bewegen met als specifiek doel het bevorderen van de gezondheid.

Cognitieve doelen

Ook de geschouwde scholen in de derde ronde hechten veel belang aan het vergroten van de basisvaardigheden taal/lezen en rekenen door middel van Dagprogrammering. Verbetering van de schoolresultaten staat dikwijls bovenaan de agenda en door Dagprogrammering kunnen ze daar nog beter aan werken. Een van de geschouwde scholen verwoordt dit als volgt: *‘Het educatieve doel van de Dagprogrammering is belangrijk. Het Dagprogrammeringsdeel is wel anders ingericht dan het schoolse, maar het lesdoel wordt wel in de gaten gehouden. Is er een leerlijn? Ook in het naschoolse. Het moet niet zomaar een activiteit zijn, het kan niet alleen maar leuk zijn.’*

Een andere school benadrukt dat het, ook in het Dagprogrammeringsdeel, om taalvaardigheden draait: *‘Met dit stevige fundament bouwt de school verder aan de cognitieve en brede ontwikkeling van de leerlingen, waarbij taal centraal staat in het aanbod. Een uitgebreide woordenschat en een goed tekstbegrip zijn voorwaarden voor schoolsucces.’*

Sociaal-emotionele doelen

Opnieuw refereren veel van de geschouwde scholen aan de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen als zij de doelen van Dagprogrammering verwoorden. Een voorbeeld hiervan is: *‘We maken kinderen trots op wie ze zijn en laten ze ervaren wat ze kunnen bereiken, nu en in de toekomst.’* En: *‘Wij bieden naast de kernvakken ook techniek en we bewegen veel. Bewegen is niet alleen gezond maar helpt ook bij het verwerken en reguleren van emoties.’*

2.4 Uitgangspunten voor Dagprogrammering van de scholen

Uitkomsten vorige schouwrondes

De uitgangspunten die de geschouwde scholen hanteren bij de realisering van Dagprogrammering gaan enerzijds over de manier waarop de school kinderen wil laten leren en anderzijds over de wijze waarop Dagprogrammering in de schoolorganisatie een plaats krijgt. Beide soorten uitgangspunten hebben consequenties voor te maken keuzes, zowel voor het samenstellen van het aanbod als voor de organisatie. Bijvoorbeeld ten aanzien van de verbondenheid van het Dagprogrammeringsaanbod met de reguliere lessen, voor de eisen die gesteld worden aan de vakleerkrachten en de mate waarin de Dagprogrammering tot extra werkdruk leidt/mag leiden.

De uitgangspunten die de geschouwde scholen hanteren bij de realisering van Dagprogrammering gaan enerzijds over de manier waarop de school kinderen wil laten leren en anderzijds over de wijze waarop Dagprogrammering in de schoolorganisatie een plaats krijgt. Beide soorten uitgangspunten hebben consequenties voor te maken keuzes, zowel voor het samenstellen van het aanbod als voor de organisatie. We beschrijven de uitgangspunten hieronder, waarbij opvallend is dat er sinds de eerste schouw een duidelijke verschuiving is te zien van ‘Dagprogrammering naast het reguliere programma’ naar ‘Dagprogrammering als onderdeel van de school’. Dat is nog niet altijd gerealiseerd, maar daar werken de meeste geschouwde scholen hard aan.

Dagprogrammering is een integraal onderdeel van de school

Alle geschouwde scholen in deze ronde zien Dagprogrammering nadrukkelijk als onderdeel van de school, maar de manier waarop aan dat principe vormgegeven wordt, verschilt nog wel per school. Een aantal van de geschouwde scholen werkt met thema's of onderwerpen in de reguliere lessen die terugkomen in de extra activiteiten: *'De rekensommen of formules van de rekenles komen terug in het naschoolse 'vak' architectuur of techniek. Zo wordt geprobeerd een brug te slaan tussen het schoolse en naschoolse aanbod.'* Een van de scholen heeft als uitgangspunt dat minstens de helft van het naschoolse programma aan moet sluiten bij het eigen curriculum, andere willen dat alle activiteiten aansluiten. Een school heeft bij het samenstellen van het schoolplan al op een integrale wijze gewerkt en geeft aan: *'De school is gestart vanuit de kernwaarden, waarbij leerkrachtgedrag en leerlinggedrag is geformuleerd en de visie op leren. Vanuit die visie hebben we een schoolplan geschreven: welke onderdelen gaan via het schoolcurriculum en wat in de Dagprogrammering.'*

Qua organisatie kan integratie betekenen dat Dagprogrammering de hele dag door plaatsvindt. Dat gebeurt op enkele scholen doelbewust: *'We hebben er heel bewust voor gekozen om de Dagprogrammeringsuren te integreren met de reguliere uren. We doen niet alles aan het einde van de dag, want dan creëer je een school in een school. Het gaat juist om de afwisseling.'*

Scholen en aanbieders met gedeelde visie

Idealiter worden de vakdocenten die Dagprogrammeringsuren uitvoeren niet 'ingevlogen' voor losse uren, maar zijn zij onderdeel van de school. Dat is een uitgangspunt dat vrijwel alle geschouwde scholen hanteren, maar dat nog niet altijd praktijk is. Een dergelijk uitgangspunt betekent ook dat de organisaties die de Dagprogrammeringsactiviteiten uitvoeren dezelfde visie op kansengelijkheid en op de omgang met kinderen moeten hebben als de school. In dat geval kunnen zij gezamenlijk keuzes maken in het aanbod. De geschouwde scholen vinden het van groot belang dat vakdocenten goed weten wat de gedragsregels in de school zijn en hoe de schoolcultuur eruitziet: *'De school werkt met Kanjertrainingen. De partners van Dagprogrammering worden hier ook in getraind, zodat iedereen dezelfde taal spreekt.'* Dit citaat laat zien dat er (nog) niet zozeer sprake is van gezamenlijke visieontwikkeling en gezamenlijke aanpakken, maar dat de vakdocent vooral moet meegaan in de visie van de school.

Leerkrachten blijven hoofdverantwoordelijk voor de basisvaardigheden

Wellicht vanzelfsprekend, maar sommige scholen wijzen er nadrukkelijk op dat de groepsleerkrachten de basisvaardigheden taal, rekenen en burgerschap blijven geven: *'Die geven we niet uit handen'*.

De reguliere lessen hebben profijt van Dagprogrammering

Waar in eerdere schouwen sommige scholen hun leerkrachten nadrukkelijk niet wilden 'belasten' met Dagprogrammering, zien verschillende van de nu geschouwde scholen de extra activiteiten juist als steun in de rug voor de leerkrachten, omdat Dagprogrammering de reguliere lessen ondersteunt en versterkt. Ook kunnen zij de focus leggen op de basisvaardigheden, omdat de vakdocenten andere onderdelen voor hun rekening nemen. Dat is nog lang niet altijd het geval, maar vormt voor de geschouwde scholen wel het uitgangspunt: *'Dagprogrammering moet iets zijn van vakleerkrachten en leerkrachten samen. In het verleden zagen leerkrachten dat onvoldoende en ervaren ze het vooral als extra en tijdrovende belasting. Dat gaat nu veel beter, maar is wel een proces.'* In de praktijk zijn groepsleerkrachten zelden minder en meestal meer tijd kwijt, met name aan overleg en afstemming. Wel kan Dagprogrammering ervoor zorgen dat groepsleerkrachten gedurende de dag af en toe tijd hebben om lessen voor te bereiden of na te kijken, al is dit zeer beperkt, omdat ze hun leerlinge ook moeten wegbrengen en ophalen. Een enkele school zet voor veel Dagprogrammeringsactiviteiten de eigen leerkrachten in, omdat dat meer rust geeft voor de kinderen en in de klas.

3. Organisatie en aanpak

In dit hoofdstuk beschrijven we op hoofdlijnen hoe de Dagprogrammering wordt georganiseerd en gefinancierd op de geschouwde scholen, voor welke aanpakken wordt gekozen en hoe de geschouwde scholen dat ervaren.

3.1 Organisatie Dagprogrammering

3.1.1 Financiering

Uitkomsten vorige schouwrondes

Scholen geven aan creatief en flexibel om te gaan met de financiën. Ze maken gebruik van verschillende subsidies en regelingen, zoals gelden uit het Nationaal Programma Onderwijs, om extra aanbod (binnen en buiten de Dagprogrammering) te financieren.

Het lukt de scholen om hun Dagprogrammeringsaanbod te organiseren met de daarvoor beschikbare middelen. In sommige gevallen vraagt dit, net als uit eerdere schouwrondes bleek, enige creativiteit: *“Het is altijd een beetje een puzzel om financiering en verantwoording rond te krijgen.”*. Net als in de vorige schouwrondes combineren veel scholen verschillende subsidies voor het aanvullende aanbod. Hoewel de scholen aangeven op dit moment rond te komen met de beschikbare middelen, zien zij verschillende risico's in de toekomst. De uurtarieven van vakleerkrachten van externe organisaties stijgen. Aanbieders weten goed wanneer en met hoeveel de subsidiebedragen per kind stijgen en spelen hier vervolgens met hun tarieven op in. Daarnaast geven verschillende scholen aan dat met name het huren van ruimtes voor de extra activiteiten erg kostbaar is. Een stijging van het leerlingaantal zal als gevolg hebben dat een school (meer) ruimtes moet gaan huren voor de Dagprogrammering, wat zwaar zal wegen op de totale begroting.

3.1.2 Intern organiseren versus gebruikmaken van externe aanbieders

Uitkomsten vorige schouwrondes

Voor de invulling van de extra Dagprogrammeringsuren wordt op de geschouwde po-scholen veelal gebruikt gemaakt van externe vakdocenten of aanbieders, zodat groepsleerkrachten de focus kunnen blijven houden op de basisvakken en vaardigheden. Dit werkt goed zolang de vakleerkrachten goede pedagogisch-didactische vaardigheden hebben, maar dat is niet altijd het geval, wat tot ontevredenheid leidde. Scholen hebben liever een stabiel aanbod met goede vaste krachten dan een divers en wisselend aanbod. Vakleerkrachten krijgen daardoor grotere aanstellingen binnen specifieke scholen, waardoor er voor andere scholen minder mogelijkheden overblijven.

Po-scholen benadrukken het belang van een goede en langdurige relatie met externe aanbieders en externe vakleerkrachten. Als groepsleerkrachten en vakleerkrachten elkaar betere leren kennen en over en weer van elkaar leren komt dit volgens de scholen het aanbod ten goede.

De extra Dagprogrammeringsuren worden op de geschouwde vo-scholen opgevuld door eigen vakdocenten, waarvan de aanstelling is vergroot. Dit scheelt scholen veel afstemming met externe aanbieders. Vrijwillige extra activiteiten buiten het gewone rooster worden op de geschouwde vo-scholen wel door externe organisaties aangeboden.

Uit de tweede schouwronde blijkt dat de locatie van de school bepalend is voor de keuze voor externe aanbieders: meerdere scholen geven aan graag samen te werken met aanbieders in de wijk. Scholen op een locatie waar veel externe aanbieders en andere faciliteiten hebben, hebben minder last van een gebrek aan ruimte voor de Dagprogrammeringsactiviteiten, waar andere scholen (vooral po) wel mee te maken hebben.

Net als in de vorige schouwronde maken scholen met name gebruik van externe vakdocenten of aanbieders voor hun Dagprogrammeringsactiviteiten. De meeste scholen werken met veel verschillende aanbieders, hoewel een aantal scholen ook bewust kiest voor één grotere aanbieder die in het meeste aanbod voorziet. Organisaties waarmee wordt samengewerkt zijn onder andere Feyenoord, Got to Groove, de Rekenfaculteit, Dynamic Activities, SKVR, Halo Jobbing, Vakmanstad en Alfabet Plus. Ook werken veel scholen met vaste zzp'ers. Een school geeft nadrukkelijk aan om bij voorkeur vaste zzp'ers in te huren voor het uitvoeren van de Dagprogrammeringsactiviteiten.

Eén geschouwde school zet omwille van de kwaliteit van de lessen het liefst de eigen leerkrachten in voor de Dagprogrammering. Omdat het binnen de aanstelling van de leerkrachten niet lukt om hen voor de volledige tien uur per week Dagprogrammering in te zetten, wordt voor het grootste deel van de Dagprogrammeringsactiviteiten (zes à zeven uur) toch gebruik gemaakt van externe aanbieders.

Tijdens de huidige schouwronde worden door de geschouwde scholen wederom de voordelen van een langdurige samenwerking met een aanbieder benoemd. De ervaring is dat een langdurige samenwerking ertoe leidt dat scholen en aanbieders tot betere onderlinge afspraken komen. Daarnaast leren vakleerkrachten, leerlingen en groepsleerkrachten elkaar beter kennen, zodra zij langer op een school actief zijn, wat volgens de scholen de kwaliteit van het aanbod ten goede komt.

3.1.3 Coördinatie

Uitkomsten vorige schouwronde

De meerderheid van de geschouwde scholen heeft een coördinator aangesteld voor de Dagprogrammering. De coördinator is soms een leraar die hier extra uren voor heeft gekregen, en is soms iemand die hier apart voor is aangesteld. Een aantal van de geschouwde po-scholen heeft de praktische coördinatie van de Dagprogrammering bij de hoofdaanbieder van activiteiten belegd. De ervaring van de geschouwde scholen is dat een coördinator een grote impuls kan geven aan de Dagprogrammering.

Meerdere scholen hopen in de toekomst de Dagprogrammering sterker te verbinden met de reguliere lessen. Hiervoor is naast praktische coördinatie ook inhoudelijke coördinatie nodig. De inhoudelijke verbinding tussen de Dagprogrammering en de reguliere lessen lijkt sterker wanneer de coördinator door de school zelf is aangesteld (en niet door de hoofdaanbieder).

Net als bij de vorige schouwronde hebben scholen die werken met een hoofdaanbieder van activiteiten ook een coördinator van deze aanbieder aangesteld. De taken van de 'externe' coördinator op de geschouwde scholen lopen uiteen. Op de ene school vormt deze coördinator de schakel tussen de school en de vakdocenten van de organisatie. De coördinator stuurt de vakleerkrachten aan, past de roosters aan en organiseert de praktische zaken rondom het eigen aanbod. Op andere geschouwde scholen is de rol van de 'externe' coördinator groter. Naast de schakel tussen de school en het eigen team denkt de coördinator op deze scholen ook mee met bijvoorbeeld de invulling van het activiteitenaanbod, het werven van leerlingen voor de keuzeactiviteiten en de communicatie met ouders.

Veel van de meeste recent geschouwde scholen hebben echter zelf iemand aangesteld die verantwoordelijk is voor de coördinatie, bijvoorbeeld een eigen medewerker of een zzp'er. Zo werkt één geschouwde school al jarenlang met een zzp'er die vier dagen per week de extra activiteiten coördineert (de Dagprogrammering, maar bijvoorbeeld ook het schoolsportvereniging aanbod). Deze school geeft aan het heel belangrijk te vinden om een onafhankelijke coördinator te hebben, in plaats van een coördinator van een aanbieder. *"Is een vakleerkracht niet goed? Dan komt 'ie niet terug."*, aldus de coördinator van deze school. Als de coördinator is aangesteld door de hoofdaanbieder, spelen onderlinge belangen sterk mee. Een coördinator die in dienst is bij dezelfde organisatie als de vakleerkrachten, kan een vakleerkracht die niet naar verwachting functioneert niet zomaar laten gaan.

Op andere geschouwde scholen is de coördinatie een taak van één of meer leerkrachten die hier extra tijd voor krijgen. Zo is er een school waarbij twee gymdocenten samen de praktische coördinatie op zich nemen. Ook is er een school waarbij de leerkracht van groep 7 een dag per week ruimte heeft om de

vakleerkrachten aan te sturen en bij hen kwaliteitsbezoeken uit te voeren. Het aantal beschikbare uren voor coördinatie verschilt sterk per school en dat hangt slechts gedeeltelijk samen met de schoolgrootte.

3.1.4 Ondersteuner Dagprogrammering

Uitkomsten vorige schouwrondes

Elke Dagprogrammeringsschool heeft een ondersteuner vanuit het team Dagprogrammering (gemeente Rotterdam). De rol van deze ondersteuner is voor de scholen helder. Het verschilt enorm per school in hoeverre zij de ondersteuning nodig hebben. Niet elke school heeft er evenveel behoefte aan, of een school kan ogenschijnlijk de ondersteuning goed gebruiken, maar vraagt er niet om.

Op scholen waar wel regelmatig gebruik wordt gemaakt van de ondersteuners, blijkt de ondersteuning heel divers. Zij helpen bijvoorbeeld bij de outputmeting, de verantwoording naar de gemeente en het zoeken naar partners. Soms biedt de ondersteuner ook hulp in de vorm van extra handen op de vloer of door een wekelijkse intervisiebijeenkomst voor vakleerkrachten te organiseren.

Ook bij de recent geschouwde scholen verschilt de inzet van de ondersteuner Dagprogrammering sterk. Op de ene school is de ondersteuner intensief betrokken. Zo is er een geschouwde school waar de ondersteuner bijspringt op de werkvloer wanneer nodig, bijvoorbeeld door mee te gaan naar een activiteit als niemand anders kan. Op een andere geschouwde school heeft de ondersteuner actief meegedacht over de opzet van de Dagprogrammering, door deel uit te maken van de werkgroep van de school die wekelijks samenkomt. Naarmate het programma op deze school steviger staat, neemt de betrokkenheid van de ondersteuner steeds meer af. Op deze school hielp de ondersteuner bijvoorbeeld met het aanvragen van de subsidie voor de Dagprogrammering.

Op veel geschouwde scholen is de betrokkenheid van de ondersteuner Dagprogrammering beperkt. Die scholen geven aan dat ze geen behoefte hebben aan uitgebreidere ondersteuning. Vaak is er wel ondersteuning in de vorm van hulp bij de outputmeting, al is er ook een aantal scholen die zelf de outputmeting uitvoeren.

3.1.5 Intensivering in groep 1 en 2

Uitkomsten vorige schouwrondes

De Dagprogrammering bestaat uit langere schooldagen (extensivering), maar voor de groepen 1 en 2 mag ook worden gekozen voor intensieve begeleiding door extra menskracht op de groep (intensivering). Veel geschouwde scholen kiezen voor intensivering in de onderbouwgroepen. Sommige scholen bieden daarnaast extra uren extensivering.

Een gevolg van het verschil in aanbod voor kleuters en leerlingen vanaf groep 3 is dat er verschillende lestijden zijn, wat voor ouders met meerdere kinderen op school lastig is i.v.m. verschil in ophaaltijden. Vanaf groep 3 tot en met groep 8 en in het vo kan alleen worden ingezet op extensivering. Sommige scholen zijn daar heel blij mee, andere scholen zouden liever ook een deel van de Dagprogrammering uren willen inzetten voor intensivering in de andere groepen.

Net zoals in de vorige schouwronde kiezen bijna alle geschouwde scholen voor intensivering in de onderbouwgroepen. Op één geschouwde school bestaat de Dagprogrammering in groep 1 en 2 vooralsnog alleen uit het geven van muzieklessen op woensdagochtend. Twee geschouwde scholen kiezen er naast intensivering voor om in de onderbouwgroepen ook te extensiveren door een vrijwillig naschools aanbod voor groep 1 en 2 te organiseren. Een van deze scholen heeft dit ingevoerd om de schooltijden van broertjes en zusjes in de onder- en midden-/bovenbouw gelijk te trekken. De andere school biedt vrijwillig extra aanbod voor de onderbouw, maar hier zijn de kleuters wel een uur eerder klaar dan de andere leerlingen.

Sommige geschouwde scholen hebben, naast de extensivering van de Dagprogrammering, de intensivering doorgetrokken naar de midden- en of bovenbouw. Om dit te financieren maken zij gebruik van andere subsidies, zoals van het NP Onderwijs.

3.2 Aanpak en uitvoering

Plaats van Dagprogrammering in het rooster

Uitkomsten vorige schouwronde

Scholen kunnen ervoor kiezen om de tien uur per week Dagprogrammering volledig te organiseren ná de reguliere lestijd. Po-scholen kiezen er vaker voor om een steeds groter deel van dit extra aanbod te 'verweven' tijdens de reguliere lestijd. De scholen verlengen de officiële schooltijden en zetten bijvoorbeeld vakdocenten gym en/of Engels in tijdens de reguliere lestijd. Veel po-scholen organiseren ook nog een deel van de Dagprogrammeringsuren na de reguliere schooltijd: de reguliere schooldag en de Dagprogrammering zijn dan duidelijk van elkaar te onderscheiden, ook voor ouders en leerlingen.

De meeste basisscholen uit de derde schouwronde verweven een groot deel van de extra uren Dagprogrammering met het reguliere rooster. Hierdoor hebben leerlingen langere schooldagen (bijv. dagelijks van 08:30-15:15). Deze schooltijden gelden voor alle leerlingen.

Deelname en keuzevrijheid

Uitkomsten vorige schouwronde

De werving en selectie van leerlingen voor een eventueel keuzedeel van de Dagprogrammering verschilt per geschouwde basisschool. Sommige scholen hebben een vast aanbod van Dagprogrammeringsactiviteiten verplicht gemaakt voor iedereen waardoor er geen werving en selectie nodig is. Andere scholen bieden een keuze in activiteiten (je mag zelf kiezen waarin je mee wilt doen, maar je moet wel érgens aan meedoen) en/of een keuze aan deelname aan (je mag zelf kiezen óf je meedoet of dat je naar huis gaat).

Tijdens de eerste schouwronde konden op sommige scholen kinderen voor een deel van het aanbod kiezen of ze mee wilden doen of naar huis wilden gaan. Op vrijwel alle geschouwde basisscholen uit de tweede schouwronde was die vrijheid er voor leerlingen vanaf groep 3 niet.

Vrijwel alle scholen hebben een deel van de Dagprogrammering verweven in het rooster én bieden een deel van de Dagprogrammering na schooltijd. De verweven uren zijn voor iedere leerling verplicht. Drie van de negen geschouwde scholen werken met een programma voor Dagprogrammering waar alle leerlingen vanaf groep 3 verplicht aan deelnemen. Op één van deze scholen kunnen leerlingen op bepaalde dagen in de week wel hun voorkeur voor een activiteit aangeven.

Vijf scholen hebben een naschools aanbod in de Dagprogrammering. Bij vier van deze vijf scholen kunnen de leerlingen kiezen of ze deel willen nemen, bij één is deelname verplicht. De omvang van het naschoolse aanbod waarbij leerlingen kunnen kiezen of ze deelnemen, varieert van drie workshops per jaar tot elke schooldag een workshop waarbij er plaats is voor 30 leerlingen. Eén van de scholen die met dergelijke vrijwillige deelname werkt, probeert wel ouders over te halen om hun kind mee te laten doen aan dubbele dosis tutoring als de school vindt dat de leerling dat nodig heeft.

Sommige scholen hebben slechte ervaringen met het verplicht stellen van extra uren al dan niet met keuze binnen het aanbod. Zij vinden dat het tot minder motivatie bij leerlingen leidt. Eén school heeft te maken met veel aanvragen voor vrijstellingen en wijt dit aan weerstand bij ouders. Een ander nadeel is dat deelname soms achterblijft, bijvoorbeeld omdat ouders hun kind niet tijdig inschrijven of omdat kinderen wegblijven. Om die reden overwegen sommige scholen om ook deelname aan het naschoolse aanbod verplicht te stellen.

De meerderheid van de geschouwde scholen organiseert een vakantieschool. Dit doen zij vaak in samenwerking met externe partijen zoals Dynamic Activities of Alfabet plus. De vakantieschool is niet verplicht en scholen ervaren dat leerlingen deze met plezier bezoeken.

Veranderingen over tijd

Uitkomsten vorige schouwronde

Vergeleken met de startperiode is op een aantal geschouwde scholen inmiddels het een en ander veranderd in de Dagprogrammering.

- Dagprogrammeringsactiviteiten maken meer onderdeel uit van de school. Met name de 'binnenschoolse' Dagprogrammeringsuren worden steeds beter in het curriculum geïntegreerd, door activiteiten beter op elkaar af te stemmen, activiteiten binnen het team worden opgepakt of doordat de externe vakdocenten meer deel uitmaken van het team.
- Meerdere po-scholen hadden voorheen keuze-activiteiten en/of kinderen hoefden niet verplicht deel te nemen aan de naschoolse Dagprogrammeringsactiviteiten. Sommige van deze scholen hebben ervoor gekozen om de activiteiten nu te verplichten voor hun leerlingen en/of geen keuze meer aan te bieden tussen verschillende activiteiten. Veel leerlingen en ouders vinden het niet erg dat de keuzevrijheid rondom de Dagprogrammering is weggefallen.
- Er zijn ook enkele po-scholen die weinig aan hun Dagprogrammering hebben veranderd, doordat ze al heel tevreden zijn met hun aanbod of nog niet volledig tevreden zijn maar nog geen aanpak voor zich zien die beter past bij de visie van de school op de Dagprogrammering.

Veel scholen in de derde schouwronde hebben inmiddels een goed programma staan. Deze scholen hebben de samenwerking met de aanbieder(s) goed doorontwikkeld, maken stappen in de kwaliteit van het aanbod en hebben het organisatorisch steeds beter geregeld. Veranderingen die het afgelopen jaar nog op deze scholen hebben plaatsgevonden zijn:

- Net zoals in de vorige schouwronde heeft een aantal scholen de Dagprogrammeringsuren steviger in het curriculum geïntegreerd door activiteiten en leerdoelen beter op elkaar af te stemmen.
- Ook wordt op een aantal scholen de externe vakleerkrachten meer als onderdeel van het team meegenomen. Zo betrekken deze scholen hen bij scholingen in het kader van didactische vaardigheden en/of de gehanteerde sociaal-emotionele methodiek op school.
- Enkele scholen hebben de behoefte gehad om meer rust te creëren rondom het Dagprogrammeringsaanbod. Zij zetten daarom nu meer eigen groepsleerkrachten of vaste gezichten in.
- Tot slot hebben ook in deze schouwronde sommige scholen geëxperimenteerd met verplichte of vrijwillige deelname aan de Dagprogrammeringsactiviteiten. De voorkeur voor verplichte of vrijwillige deelname op basis van dat experiment verschilt per school. Dit in tegenstelling tot eerdere schouwronde, waarin veel scholen hebben besloten de deelname te verplichten.

Een enkele school heeft het roer met betrekking tot de Dagprogrammering volledig omgegooid omdat docenten ontevreden waren, leerlingen gedemotiveerd waren voor Dagprogrammering en de activiteiten hun doel voorbijschoten. Deze school is opnieuw gaan bepalen wat ze met Dagprogrammering willen bereiken, op welke manier dat goed aansluit bij de school en hoe ze dit vervolgens het beste kunnen vormgeven. Op die manier zullen ze de Dagprogrammering verder vorm gaan geven.

Ouder- en leerlingbetrokkenheid

Uitkomsten vorige schouwronde

Niet alle scholen houden rekening met de wensen en behoeften van de leerlingen en ouders t.a.v. het Dagprogrammeringsaanbod. Op sommige scholen gaven leerlingen en ouders aan dat ze graag wel inspraak zouden hebben in het programma, terwijl de leerlingen en ouders op andere scholen de keuze voor de invulling van Dagprogrammering graag aan de school zelf laten. Ouders vonden het wel belangrijk om beter geïnformeerd te worden over de Dagprogrammering en over wat hun kinderen ervan kunnen verwachten en ervan kunnen leren. Ouders zijn over het algemeen tevreden of zelfs enthousiast over de extra activiteiten die voor hun kinderen worden georganiseerd op school. Onder Dagprogrammering verstaan veel ouders en leerlingen met name de 'buitenschoolse' activiteiten. Niet elke ouder en leerling heeft goed zicht op wat er tijdens school al aan extra lessen gegeven wordt onder de noemer van Dagprogrammering. Leerlingen vinden het over het algemeen fijn als zij zelf mogen kiezen waar ze aan mee willen doen. Op drie van de geschouwde po-scholen geven ouders aan dat ze meer keuzevrijheid en inspraak in het Dagprogrammeringsaanbod zouden waarderen.

Ook de geschouwde scholen uit deze schouwronde bepalen veelal zonder inspraak van ouders en leerlingen welke Dagprogrammeringsactiviteiten zij organiseren. Toch betrekken steeds meer scholen de leerlingen bij het inbrengen van ideeën voor Dagprogrammeringsactiviteiten, bijvoorbeeld via de leerlingenraad, via enquêtes of via een ideeënbox.

In tegenstelling tot eerdere schouwronde geven ouders op een deel van de geschouwde scholen nu aan dat zij goed geïnformeerd worden over Dagprogrammering, via aparte voorlichtingen of via social schools/Parro. Op enkele scholen zouden ouders beter geïnformeerd willen worden. Wat zij graag willen weten: *"Wat voor soort lessen worden er gegeven? (Cursus 'boetsen', wat is dat eigenlijk?) Wie zijn de vakleerkrachten en hoe zijn zij opgeleid?"*

Sommige scholen kiezen ervoor om ouders actief te betrekken bij activiteiten. Zo worden zij uitgenodigd om te komen kijken en kunnen ouders altijd op school terecht bij de ouderconsulent/ Dagprogrammering-coördinator. Ouders waarderen dit enorm.

Ouders vinden het geen probleem dat de dagen lang zijn en dat alle uren verplicht zijn, ook als de naschoolse uren verplicht zijn. Op één school vragen veel ouders om een vrijstelling voor de naschoolse Dagprogrammeringsuren. Deze school ervaart het aanbieden van Dagprogrammering zelf als een opgelegde verplichting van de gemeente en ziet de meerwaarde ook niet zo zeer.

Op de meeste scholen uit deze schouwronde kunnen leerlingen niet kiezen tussen bepaalde activiteiten. De meeste leerlingen en ouders vinden het niet erg dat er geen keuze is, omdat de school al veel verschillende activiteiten aanbiedt. Op sommige scholen is er een naschools keuzeaanbod. Leerlingen kunnen zich dan inschrijven voor bepaalde activiteiten. Deze keuzevrijheid wordt gewaardeerd door leerlingen en ouders, al vinden sommigen dat de manier van plaatsing bij een activiteit kan verbeteren. Zo plaatst één school leerlingen sneller bij hun eerste voorkeursactiviteit als zij zich vroeg aanmelden. Leerlingen van ouders die niet zo snel zijn met inschrijven, vissen daardoor vaak achter het net als het gaat om hun eerste voorkeursactiviteit.

Een nuance is hier op zijn plaats: we hebben per schouw een selecte groep ouders en leerlingen gesproken waar bovenstaande punten uit naar boven kwamen. Andere ouders en leerlingen zouden hier anders over kunnen denken.

3.3 Inhoudelijke invulling

3.3.1 Invulling Dagprogrammeringsactiviteiten

Uitkomsten vorige schouwrondes

Leerlingen krijgen binnen de Dagprogrammering sportieve en culturele vakken, techniek, ICT en wereldoriëntatie. Sommige scholen organiseren ook excursies buiten de school.

De geschouwde scholen binnen de Dagprogrammering zetten naast het verrijken van de wereld van kinderen ook in op het versterken van de basisvaardigheden.

Verder biedt een aantal po-scholen ook bewust ruimte voor loopbaanactiviteiten, in de vorm van technieklessen, snuffelstages en/of excursies. Een aantal geschouwde scholen zet daarnaast gericht in op sociale vaardigheden en weerbaarheid, bijvoorbeeld in de vorm van de Rots en watertraining of de Kanjertraining.

Niet elke extra activiteit buiten het reguliere lesaanbod die wordt meegeteld in de uren eis wordt direct met Dagprogrammering subsidies betaald. Zo heeft elke geschouwde po-school pauzebegeleiding, in de vorm van begeleid spelen, dan wel gerichte pauzeactiviteiten, die zij meetellen in de uren eis. Voor deze pauzebegeleiding wordt veelal de hulp van een externe aanbieder ingezet, zodat groepsleerkrachten pauze hebben.

De scholen uit de recente schouwronde zetten de Dagprogrammering met name in voor de brede talentontwikkeling van hun leerlingen. *“We vinden het belangrijk dat leerlingen met verschillende kunst- en cultuuruitingen en ook sporten kennismaken, maar ook dat zij eigen interesses en talenten daarin kunnen ontdekken en verdiepen”*, aldus één van de scholen. Over het algemeen vinden de leerlingen de verrijkingsactiviteiten leuk, hoewel ze natuurlijk wel zo hun voorkeuren hebben. In het aanbod op elke school zitten populaire activiteiten (zoals kickboksen, dans en koken) en minder populaire (zoals filosofie en mindfulness). Die laatste categorie hoort er ook bij, zo redeneren de scholen en aanbieders, omdat zij inschatten dat sommige activiteiten nu eenmaal goed zijn om een keer te doen en te ervaren.

Daarnaast worden op de meeste scholen ook Dagprogrammeringsactiviteiten georganiseerd die zich duidelijk richten op de basisvaardigheden. Zo maken veel geschouwde scholen gebruik van een vakdocent Engels en veel scholen vullen een deel van de leertijduitbreiding in met extra taal, woordenschat en rekenen.

De meeste scholen geven aan met de Dagprogrammering met name de buitenwereld binnen de school te halen. Veel activiteiten vinden plaats in of rondom de school. Echter, wanneer de mogelijkheid zich voordoet nemen scholen hun leerlingen ook graag mee naar de buitenwereld. Dit betekent niet per se dat scholen met hun leerlingen ver weggaan: *“We willen de wereld in school halen, maar kinderen ook de wijk in sturen. De Maastunnel is voor onze kinderen al onbekend terrein. De wereld dichtbij staat al heel ver van veel van deze leerlingen af. Exemplarisch is dat bij het oversteken van de Erasmusbrug één van de leerlingen vroeg: is de overkant dan New York?”*.

3.3.2 Kwaliteit aanbieders Dagprogrammering

Uitkomsten vorige schouwronde

Geschouwde scholen vinden het belangrijk dat uitvoerende professionals beschikken over:

- Sterke pedagogisch-didactische vaardigheden;
- Een goede vakkennis;
- Affiniteit met de doelgroep.

De inhoudelijke kennis van vakleerkrachten is meestal goed, maar de pedagogisch-didactische vaardigheden kunnen beter. De externe aanbieders worstelen, net als de scholen, met personele wisselingen en een tekort aan goede vakleerkrachten. Dit heeft gevolgen voor de kwaliteit van het aanbod.

Sommige scholen bieden de vakleerkrachten veel ondersteuning. Bijvoorbeeld door hen uit te nodigen voor interne scholingsdagen of door regelmatig intervisie te verzorgen. Of door eigen personeel in te zetten bij de activiteiten verzorgd door de vakleerkrachten. Deze laatste vorm van ondersteuning brengt wel de nodige financiële en organisatorische problemen met zich mee. Een langdurige samenwerking tussen school en aanbieder lijkt de pedagogische kwaliteit van het aanbod van deze aanbieder ten goede te komen. Enerzijds doordat vakleerkrachten vertrouwde gezichten worden zodra zij langer op een school komen, wat de band met leerlingen en de school versterkt. Anderzijds lijkt een langdurige samenwerking voor een verbetering te zorgen omdat de aanbieder en school op praktisch én inhoudelijk niveau steeds beter met elkaar afstemmen.

De ervaringen van de scholen uit de recente schouwronde komen overeen met die van de eerder geschouwde scholen. Ook de recent geschouwde scholen geven aan dat het voor de kwaliteit van het Dagprogrammeringsaanbod van groot belang is dat vakleerkrachten sterke pedagogisch-didactische vaardigheden hebben. Eén school gaf aan liever te zien dat een vakdocent pedagogisch vaardig is dan een expert op het vakgebied waar hij of zij les in geeft. Ook ervaren scholen dat het beter werkt om 'vaste gezichten' in te zetten, met affiniteit met de doelgroep. Zo geeft één school aan: *"Je gaat pas problemen zien bij leerlingen als je verbinding met ze hebt. Dat merk je pas als je ze iedere dag ziet."*

Scholen realiseren zich goed dat de leerlingen op hun school niet de makkelijkste doelgroep zijn. *"Deze kinderen accepteren vaak maar één leider, dat zit er heel erg in. Dus het is ook moeilijk. Ga er maar aan staan als vakdocent. Het vraagt veel. Je hebt vakdocenten nodig die gezag hebben en respect afdwingen."*

Een van de geschouwde scholen geeft daarom aan liever eigen leerkrachten in te zetten, zodat er meer rust is in de klas. Op deze school worden de eigen groepsleerkrachten voor een deel van de Dagprogrammeringslessen ingezet.

Een aantal van de recent geschouwde scholen ervaart dat de mogelijkheid om extra handen voor de groep, in de vorm van bijvoorbeeld stagiairs, vrijwilligers en/of onderwijsassistenten, in te zetten de kwaliteit van het aanbod ten goede komt. De lessen zouden hierdoor effectiever zijn. De ervaringen met stagiairs zijn echter wisselend onder de geschouwde scholen. Eén school is erg te spreken over de inzet van de stagiairs en de jonge vakleerkrachten. Zij zouden de kinderen meer aanspreken met hun manier van werken. *"Je ziet de kinderen achter ze aan rennen. Ze doen hun werk echt met liefde."*, aldus deze school. Eén van de andere geschouwde scholen is minder enthousiast over de jonge vakleerkrachten en stagiairs die aanbieders soms inzetten. Deze school geeft aan dat zij soms iets te jong zijn, waardoor het hen aan overwicht ontbreekt. Ook kennen ze de regels soms niet goed en zijn ze zich minder bewust van hun voorbeeldfunctie. Ze grijpen niet op de juiste manier in, of zitten regelmatig tijdens de lessen op hun telefoon.

De recent geschouwde scholen nemen, net als de eerder geschouwde scholen, de externe vakleerkrachten mee in de professionalisering van de groepsleerkrachten. Zo is er een geschouwde school die gezamenlijke Kanjertrainingen organiseert voor de groep- en vakleerkrachten. Ook op een andere geschouwde school worden de vakleerkrachten meegenomen in de methode voor sociaal-emotioneel leren. Een ander voorbeeld van investeren in de kwaliteit van de vakleerkrachten die tijdens de recente schouwronde genoemd is, is het voeren van ontwikkelgesprekken met de vakleerkrachten. Dit doet de coördinator van

die school, die zelf al jaren leerkracht is. Deze coördinator wordt één dag per week vrij geroosterd om de vakdocenten te ondersteunen. Zo gaat de coördinator regelmatig op lesbezoek bij de vakleerkrachten die meer ondersteuning nodig hebben. De Dagprogrammeringscoördinator kan dus ook een rol spelen bij de kwaliteit van de aanbieders; enerzijds bij het selecteren van de aanbieders, anderzijds bij het ondersteunen en coachen van de vakleerkrachten.

Het investeren in de kwaliteit van de externe vakleerkrachten pakt niet altijd goed uit. Zo heeft één van de geschouwde scholen vorig jaar training gegeven aan twee vakdocenten van hun vaste aanbieder. Deze docenten zouden de geleerde kennis overbrengen op de rest van het team. Doordat binnen dit team zich inmiddels allerlei personeelwisselingen voorgedaan, heeft dit plan niet het gewenste effect gehad.

4. Resultaten: wat levert Dagprogrammering op?

“Wij willen onze leerlingen zoveel mogelijk ontwikkelingskansen bieden, zodat elk kind zijn competenties kan ontdekken en vergroten en daarmee zijn of haar kansen in de maatschappij.”

De scholen die nu geschouwd zijn, hebben allemaal al langere tijd een Dagprogrammeringsaanbod. In de schouwen hebben we met de verschillende betrokkenen gereflecteerd op de opbrengsten van dat aanbod: wat levert het op en in hoeverre worden Dagprogrammeringsactiviteiten gekozen op basis van de prestaties van leerlingen. Scholen vinden het over het algemeen lastig om aan te geven wat de Dagprogrammering precies oplevert omdat de effecten van het aanbod niet los te zien valt van andere activiteiten voor kinderen (waaronder de reguliere lessen) en het over het algemeen een lange adem vergt om resultaten ook daadwerkelijk zichtbaar te maken in toetsen en testen. Toch zijn de geschouwde scholen ervan overtuigd dat de Dagprogrammering resultaten heeft voor kinderen. Daar gaan we in dit hoofdstuk op in.

De geschouwde scholen en andere betrokkenen zien, net als in de voorgaande schouwrondes, meerwaarde van de Dagprogrammering op drie vlakken. Aan elk van deze resultaatgebieden wijden we in dit hoofdstuk een paragraaf:

- 4.3 Brede ontwikkelingsdoelen;
- 4.4 Cognitieve doelen;
- 4.5 Sociaal-emotionele doelen.

De meeste scholen zetten in op alle drie deze doelen, maar de focus verschilt. Enkele scholen richten de Dagprogrammering uitsluitend op verrijkingsactiviteiten, maar ook zij zien resultaten op alle drie de genoemde gebieden: *“Doordat in de Dagprogrammering zoveel aandacht is voor sport, cultuur en techniek kan de reguliere lestijd maximaal worden benut voor de basisvaardigheden: taal, rekenen en lezen.”*

Voordat we ingaan op elk van de drie resultaatgebieden afzonderlijk gaan we eerst in op intersubjectiviteit en leerlingbereik.

4.1 Geen harde, maar wel intersubjectieve resultaten

“De resultaten van Dagprogrammering zijn heel moeilijk in cijfers uit te drukken. Dagprogrammering zorgt er onder meer voor dat lesstof beter beklijft, dat leerlingen goed in hun vel zitten en dat hun blik wordt verruimd. Maar we doen daar natuurlijk meer aan. Het is ter ondersteuning van de reguliere lessen.”

Net als in de rapportages over schouwronde 1 en 2 benadrukken we ook nu dat de resultaten van de Dagprogrammering met de nodige voorzichtigheid moeten worden geïnterpreteerd. Dagprogrammering vindt immers plaats in een dynamische schoolcontext, waarin allerlei factoren, methoden, interventies en programma's op elkaar inwerken. Dat betekent dat de afzonderlijke bijdrage en meerwaarde van al die losse elementen, waaronder ook de Dagprogrammering, niet te isoleren valt. Sommige scholen worstelen hier zelf ook mee, zoals blijkt uit bovenstaande citaat.

Doordat de Dagprogrammering onderdeel is van een breder geheel valt niets te zeggen over de specifieke (cijfermatige of percentuele) bijdrage ervan aan genoemde drie resultaatgebieden. De waarde van outputmeting wordt om die reden ook door diverse betrokkenen ter discussie gesteld: *“Wat zegt het?”* Maar dát Dagprogrammering een belangrijke bijdrage levert aan en een onmisbare schakel is in het geheel is wél aannemelijk gemaakt. Er is namelijk sprake van een hoge mate van intersubjectiviteit: *alle* stakeholders die de schouwen aan het woord zijn gekomen zien de meerwaarde. Zonder uitzondering zijn ze overtuigd dat de Dagprogrammering – mits goed ingezet – een boost geeft aan de ontwikkeling van leerlingen op cognitief en sociaal-emotioneel gebied en hun blik of de wereld verbreed en verrijkt.

Reflectie en evaluatie

Dat aan de Dagprogrammering geen meetbare prestatie-indicatoren vallen te verbinden betekent niet dat reflectie en evaluatie geen zin heeft. Integendeel, het is juist heel belangrijk om continu oog te hebben voor de bijdrage en waarde van de Dagprogrammering. Wat gaat goed? Wat levert het op en waar blijkt dat uit? Doen we het goede goed? Wat kan beter?

Net als in voorgaande twee schouwrondes valt ook nu op dat dit soort reflectieve en evaluatieve vragen wel gesteld worden, maar vaak ad hoc en beperkt. Dit is een direct gevolg van tijdgebrek en prioritering: reflectie en evaluatie valt in de categorie ‘wel belangrijk, maar niet urgent’; in de schoolpraktijk zijn er altijd zaken die direct aandacht vragen en dus voorrang krijgen. Methoden die voor reflectie en evaluatie worden ingezet zijn onder andere:

- Elk half jaar een evaluatiegesprek van de schoolcoördinator met de hoofdaanbieder.
- Bespreken van praktische zaken met de coördinator van de aanbieder als daar aanleiding voor is.
- Groepsleerkrachten bespreken af en toe met leerlingen in de klas wat ze hebben gedaan in het kader van de Dagprogrammering en wat ze ervan vonden.
- Een Dagprogrammerings-ideeënbox, waarin leerlingen en ouders hun wensen naar voren kunnen brengen.
- Een survey onder leerlingen en ouders om het aanbod te evalueren en ideeën op te halen.
- In gesprek met de leerlingenraad: over welke Dagprogrammeringsactiviteiten horen zij positieve dan wel negatieve geluiden? Welke ideeën hebben zij voor nieuwe activiteiten?
- Kwaliteitsvragenlijsten voor ouders, leerlingen en het schoolteam waarin specifiek naar de Dagprogrammeringsactiviteiten wordt gevraagd.
- ‘Kwaliteitsonderzoek’ in de vorm van observaties of flitsbezoeken van de coördinator bij de lessen van de vakleerkrachten, waarbij onder andere wordt gelet op de methodische opbouw van de les, de dynamiek in de klas en de aansturing van en omgang met leerlingen.
- Een korte terugblik op de dag met het team van vakdocenten en met de school na elk blok.
- Na afloop van een vak of activiteitenronde evalueren de vakleerkrachten intern onder leiding van de coördinator van de aanbieder.
- Periodieke (ontwikkelings)gesprekken van de coördinator met alle vakleerkrachten en samenwerkingspartners over onder andere het verloop en de kwaliteit van de lessen, knelpunten en ondersteuningsbehoeften.

Aan dit rijtje vallen de schouwen nog als methode toe te voegen. Het is een vorm van systematisch bevragen en bevorderen van uitwisseling tussen alle bij de Dagprogrammering betrokken perspectieven: directie, coördinatoren, ondersteuner, aanbieders, vakleerkrachten, groepsleerkrachten, ouders en leerlingen. We horen terug dat dit soort gesprekken veel inzicht geven.

4.2 Leerlingbereik

Uitkomsten vorige schouwrondes

Alle leerlingen worden bereikt met de verplichte uren. Op de meeste scholen krijgen slechts enkele leerlingen een vrijstelling. Het leeuwendeel van de activiteiten vindt onder reguliere schooltijd plaats en vormt daarmee een vast onderdeel van het onderwijsprogramma. Ook dit zorgt dus voor een 100% deelname. Naast deze voor iedereen min of meer verplichte Dagprogrammeringsactiviteiten biedt een deel van de geschouwde scholen ook facultatieve naschoolse Dagprogrammeringsactiviteiten aan.

De meerwaarde van de Dagprogrammering hangt natuurlijk in belangrijke mate samen met het aantal leerlingen dat wordt bereikt en er dus van profiteert. Een subsidievoorwaarde voor Dagprogrammering in het primair onderwijs is dat alle leerlingen worden bereikt met minimaal 10 uur leertijduitbreiding (LTU). Bij facultatieve activiteiten die bovenop de (verplichte) 10 uur LTU komen, verschilt het leerlingbereik enorm tussen scholen. Precieze cijfers hebben de meeste scholen niet voorhanden, maar lopen naar schatting uiteen van 20 tot 70 procent. Leerlingen in de lagere leerjaren doen gemiddeld genomen vaker mee aan facultatieve activiteiten dan leerlingen in de bovenbouw. Volgens verschillende betrokkenen zijn de jongere leerlingen gemiddeld genomen gemotiveerder en minder kritisch. Ook de rol van ouders lijkt belangrijk: waar de ene ouder het facultatieve aanbod als kans ziet en hun kind overal voor inschrijft, is de andere ouder hier veel minder alert op en/of ziet praktische bezwaren (zoals wisselende ophaaltijden voor verschillende kinderen): *“Het blijft jammer dat er een groep kinderen is die nooit meedoet aan het naschoolse aanbod. Vaak zijn dat de leerlingen die het misschien wel het hardste nodig hebben omdat ze thuis weinig worden gestimuleerd.”* Dit laatste is reden geweest voor een van de scholen om ook het extra facultatieve aanbod – vrijstellingen daargelaten – verplicht te maken. Deze school ziet dit als een belangrijke succesfactor, omdat op deze manier juist ook leerlingen worden bereikt die anders vaak buiten de boot vallen. Waar enkele andere scholen aangeven bang te zijn dat verplichten een negatief effect heeft op de motivatie van leerlingen, is er ervaring van deze school dat ook dit met een keuzemenu valt te voorkomen.

4.3 Brede ontwikkelingsdoelen

“We willen de wereld in school halen, maar kinderen ook de wijk in sturen. De Maastunnel is voor onze leerlingen al onbekend terrein. Bij het versteken van de Erasmusbrug vroegen een paar leerlingen: ‘Juf, is dit nog Rotterdam?’ En: ‘Is de overkant New York?’”

Uitkomsten vorige schouwronde

Scholen, ouders en leerlingen onderschrijven dat de Dagprogrammering bijdraagt aan brede ontwikkeling en talentontwikkeling. Waar in schouwronde 1 een deel van de ouders liever zag dat de Dagprogrammering zich meer zou richten op het verbeteren van leerprestaties, komt dit in schouwronde 2 niet meer naar voren. Juist de mix van doelen en resultaten, waaronder dus ook brede ontwikkeling, wordt gewaardeerd.

Verrijking en verbreding van de horizon van leerlingen vormt voor de meeste stakeholders de kern van de Dagprogrammering. Nieuwe dingen zien en ervaren; van kunst en cultuur en loopbaanoriëntatie tot techniek, sport, gezondheid en bewegen. Het zijn zaken die veel leerlingen op Zuid van huis uit niet of nauwelijks meekrijgen. Door de Dagprogrammering krijgen ze deze ervaringen nu wel. Die ervaringen hebben zowel betrekking op het leren kennen van je eigen stad en plekken in de omgeving als op het ontdekken van nieuwe sporten en van activiteiten op het gebied van kunst en cultuur. Scholen zien daar ook resultaat van:

- *‘Bij de kleuters zien we een verbetering van de motorische vaardigheden’.*
- *‘Kinderen doen succeservaringen op bij de naschoolse activiteiten en herkennen nieuwe talenten bij zichzelf’.*
- *‘Het aantal aanmeldingen bij schoolsportverenigingen/sportclubs is toegenomen’.*

Maar de meerwaarde van die nieuwe ervaringen reikt verder: *“Hoe breder je horizon, hoe beter je kunt leren. Zo ontstaan er meer haakjes in je hoofd. Hoe breder je horizon, hoe meer dingen je kunt leren. Het maakt dingen minder abstract.”* Het opdoen van bredere ervaringen helpt dus ook bij het ontwikkelen van je woordenschat en het leren van schoolse vakken omdat je beter in staat bent om de lesstof te begrijpen, geven meerdere gesprekspartners aan. *‘Als je de wereld om je heen beter gaat snappen, zou dat op termijn moeten bijdragen aan het verbeteren van begrijpend lezen en de woordenschat’.*

Ook wordt benadrukt dat leerlingen door de verrijkingsactiviteiten nieuwe talenten van zichzelf ontdekken. Een kind dat in de reguliere lessen moeite heeft met taal en rekenen blijkt bijvoorbeeld heel creatief tijdens de theater- en kunstvakken. Dat werkt positief door in het zelfvertrouwen en dat werkt ook weer positief door in de dynamiek met klasgenoten en groepsleerkracht.

4.4 Cognitieve doelen

Uitkomsten vorige schouwrondes

Net als in schouwrunde 1 leggen de scholen zelf ook in schouwrunde 2 een directe link tussen Dagprogrammering en leerprestaties. Betrokkenen zijn er alom van overtuigd dat de extra taal- en rekenuren en de extra begeleiding bij groep 1 en 2 (intensivering) goed besteed zijn. Ze geven aan dat niet meetbaar is wat de directe invloed van deze uren op leerprestaties is, maar ze ervaren wel verbeteringen.

De meeste scholen zetten als onderdeel van de Dagprogrammering ook activiteiten in die gericht zijn op het verbeteren van leerprestaties, zoals huiswerkbegeleiding, extra taal en rekenen en dubbele dosis uren. Veel ouders zijn hier blij mee; ze zien dit als een belangrijke toegevoegde waarde. Voor deze activiteiten worden vaak specifieke leerlingen geselecteerd op basis van hun prestaties en de verwachtingen die scholen hebben t.a.v. mogelijke verbeteringen.

Andere scholen geven aan dat ze door de Dagprogrammering nu in de reguliere lessen meer kunnen inzetten op de basisvaardigheden, omdat de creatieve en sportieve activiteiten zijn verschoven naar de Dagprogrammeringsuren. Een van deze school geeft aan: *‘de activiteiten van de Dagprogrammering leiden misschien niet direct tot betere resultaten, maar wel indirect omdat het ruimte schept in de reguliere lestijd’.*

De geschouwde scholen ervaren de volgende resultaten:

- *“We zien op zowel methodetoetsen als niet -methode toetsen bij leerlingen een groei.”*
- *“Leerlingen zijn beter in staat hun werk te plannen en ze kunnen beter aangeven waar ze nog moeite mee hebben.”*
- *“We merken dat het lees- en leerplezier is toegenomen, de leesvaardigheid is verhoogd en leerlingen hebben betere planningsskills ontwikkeld.”*
- *“De driejaarsgemiddelden liggen boven de gestelde signaleringswaarden van de inspectie.”*

- *“Voor leerlingen die twee jaar lang vanaf groep 5 extra rekenles hebben gehad waren de resultaten in groep 7 positief: ze scoren boven het landelijk gemiddelde op de LOVS-toetsen.”*
- *“De kracht van herhaling werkt. We merken dat stof makkelijker blijft hangen als we het in de reguliere lestijd én in de Dagprogrammeringsactiviteiten terug laten komen”.*

Verbeteringen worden dus zowel gezien op lezen, woordenschat, taal en rekenen als op executieve functies als plannen en taakgerichtheid. Tegelijkertijd benadrukken scholen ook dat het effect van de Dagprogrammering op leerprestaties een proces van de lange adem is: *“Qua leerresultaten zitten onze leerlingen aan de onderkant. Dat willen we omhoog brengen, maar dat heeft natuurlijk tijd nodig. Pas over een aantal jaar kun je dat zien.”* En: *“Als je al vanaf de kleuters inzet op basisvaardigheden als focus en taakgerichtheid gaat dat zich uiteindelijk ook uitbetalen in schoolprestaties. Daar ben ik van overtuigd.”*

Kortom, zonder uitzondering zijn de scholen overtuigd van het positieve effect van de Dagprogrammering op de leervaardigheden en -prestaties van leerlingen. Een deel van de scholen legt hierbij focus op de indirecte effecten, zoals het vergroten van de woordenschat van leerlingen door hun deelname aan verrijkingsactiviteiten of het versterken van taalvaardigheid door het schrijven en analyseren van songteksten bij een vakles rappen. Een ander deel van de scholen biedt, als onderdeel van de Dagprogrammering, heel gericht extra taal-, reken- en huiswerklessen aan. We horen hierbij *niet* terug dat bij de invulling hiervan expliciet een link wordt gelegd met onderwijsresultaten in het algemeen; bijvoorbeeld door bij gemiddeld lagere cito-scores rekenen hier meer aandacht aan te besteden in Dagprogrammeringsuren. Wel wordt er naar de resultaten van individuele kinderen gekeken bij de selectie voor dit type activiteiten.

4.5 Sociaal-emotionele doelen

Uitkomsten vorige schouwrondes

Scholen geven aan dat de Dagprogrammering bijdraagt aan de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen. Daarbij noemen ze verschillende dingen: de rust binnen de school is groter, er zijn minder zorgleerlingen en/of de vaardigheden van leerlingen zijn verbeterd (denk aan zelfvertrouwen, samenwerken, verantwoordelijkheid). Deels gaat het hier om ingrediënten met betrekking tot de invulling van de activiteiten (bijvoorbeeld veel aandacht voor samenwerking). Deels ook is het een logisch gevolg (resultante) van het Dagprogrammeringsaanbod als geheel. Zo maken veel leuke en afwisselende activiteiten leerlingen blij en dat zorgt voor een goede sfeer en veel energie op school. Ook hier geldt weer dat het om zachte, niet goed meetbare, resultaten gaat.

Hoewel verrijking en versterken van leerprestaties doorgaans meer focus krijgen, valt de meerwaarde van Dagprogrammering voor de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen niet te onderschatten. Soms wordt hier gericht op ingezet met bijvoorbeeld specifieke sova-trainingen of weerbaarheidslessen. Maar meestal gaat het om aspecten die veel aandacht krijgen bij de uitvoering en invulling van schoolactiviteiten in het algemeen en Dagprogrammeringsactiviteiten in het bijzonder. *‘We zetten bij de Dagprogrammeringslessen sterk in op gedrag, op hoe je met elkaar omgaat. Dat doen we samen met de externe aanbieder’.*

Het gaat dan bijvoorbeeld om aspecten als samenwerken en samenspelen, doorzetten, elkaar aanmoedigen en helpen, feedback geven, conflicthantering, omgaan met tegenslagen, je verhouden tot verschillende lesgevers, bouwen aan (zelf)vertrouwen, jezelf uitspreken en verantwoordelijkheid nemen. Dit werkt positief door op meerdere vlakken, zo horen we ook in deze derde schouwronde terug:

- *“Het maakt dat leerlingen beter in hun vel zitten. En dan leren ze ook beter.”*
- *“Er is meer rust gekomen op school en in de klas.”*
- *“Kinderen vinden de dag nu niet meer lang of zwaar. Ze willen graag naar school.”*
- *“De groepjesvorming is echt minder geworden. Doordat de naschoolse activiteiten groepsdoorbroken zijn zoeken leerlingen van verschillende klassen elkaar nu ook bij de pauzes meer op.”*

- *“Het heeft gezorgd voor meer saamhorigheid.”*
- *“Klasgenoten schatten elkaar ook positiever in; dat zie je terug in de sociogrammen.”*
- *“Leerkrachten zien ook andere, positieve kanten van hun leerlingen.”*

Aspecten die meerdere keren genoemd worden zijn het belang van het groepsdoorbrekend werken waardoor kinderen leren met elkaar om te gaan, en het belang van succesbeleving. Kinderen ervaren in de Dagprogrammeringsactiviteiten waar ze goed in zijn en dat werkt positief door in hun zelfvertrouwen. Bovendien maakt dat ook dat kinderen anders naar elkaar gaan kijken: ze ontdekken andere en nieuwe kwaliteiten bij elkaar, wat ten goede komt aan de groepsdynamiek. Een specifiek onderdeel van het werken aan de sociale vaardigheden betreft het inzetten op een goede overgang van po naar vo. Een van de geschouwde scholen geeft aan dat ook daardoor de leefwereld wordt vergroot en er aan verschillende sociale vaardigheden wordt gewerkt.

5. Scholen kunnen leren van elkaar: kritische succesfactoren in beeld

"We zijn hier goed onderweg met Dagprogrammering, maar hebben nog wel stappen te zetten. Het is een gezamenlijk groeiproces."

Uitkomsten vorige schouwrondes

Succesfactoren:

- Uitgaan van de eigen kracht
- Strakke coördinatie en organisatie
- Heldere keuzes maken
- Gemotiveerde leraren en aanbieders
- Dagprogrammering zoveel mogelijk als vast onderdeel in het schoolrooster
- Een goede mix van activiteiten
- Een goede organisatie en opzet

Belemmerende factoren:

- Te weinig afstemming tussen aanbieders en leraren
- Extensivering is voor een grote groep te intensief
- Communicatie met en betrokkenheid van ouders kan beter
- Tijdelijke projectfinanciering maakt kwetsbaar
- Knellende kaders

Dagprogrammering levert veel op, zo horen we ook deze derde schouwronde terug, maar dat gaat niet vanzelf. Ook nu weer komen grotendeels dezelfde succesbepalende factoren naar voren als eerder. Aan elk van die kritische succesfactoren wijden we een paragraaf.

Nog sterker dan in de voorgaande twee schouwrondes zien we dit keer grote verschillen tussen de geschouwde scholen. Op de ene school loopt de Dagprogrammering veel soepeler dan op de andere. Ook negatieve ervaringen zijn terug te voeren op genoemde vijf factoren, die in dat geval een belemmering c.q. verbeterpunt vormen. Door hieronder veel voorbeelden te benoemen, zowel positieve als negatieve, kunnen scholen van elkaar leren.

5.1 Dagprogrammering als pijler van de schoolvisie

"Dagprogrammering levert veel op, maar het vraagt veel als je het goed wil doen. Als directie moet je er dus echt volledig achter staan en het hele team erin meenemen."

Ook in schouwronde 1 en 2 kwam het al aan de orde: Dagprogrammering dient vooral te worden benaderd als prachtige kans voor de school én de leerlingen. Natuurlijk, het kost tijd en energie, maar het brengt school- en leerlingdoelen dichterbij. Het start bij een schoolleiding die dit ziet en omarmt door Dagprogrammering op te nemen als belangrijke pijler van de schoolvisie en iedereen daarin mee te nemen.

Het betekent ook: de tering naar de nering zetten, creatief omgaan met gestelde eisen en verschillende subsidiebudgetten handig aan elkaar knopen. Ruim de helft van de geschouwde scholen kijkt op die manier naar de Dagprogrammering.

Aan de andere kant van het continuüm zijn er enkele geschouwde scholen waar Dagprogrammering primair als extra taak wordt gezien. Een taak die weliswaar meerwaarde heeft omdat het ook de leerlingen iets extra's biedt, maar tevens een taak die min of meer "op het bestaande onderwijsprogramma is geplakt". Deze scholen lopen meer aan tegen de gestelde eisen en kaders, zoals de urennorm en de verantwoording richting de gemeente.

Van de groep scholen die de Dagprogrammering integraler benaderen kunnen zij leren dat het helpt om af en toe uit te zoomen en stil te staan bij de gedachte en visie achter Dagprogrammering. Waarom doen we dit ook alweer? Hoe past het in het bredere plaatje? Doen we het goede en doen we het goede goed? Cruciaal hiervoor blijkt de aanwezigheid van een actief en goed samenwerkend 'kernteam Dagprogrammering', dat zich periodiek buigt over deze vragen, ervan daaruit invulling aan geeft, waar nodig bijstelt en andere betrokkenen hierin enthousiasmeert en meeneemt. Meestal bestaat zo'n kernteam uit enkele kartrekkers, doorgaans de directeur, een coördinator binnen de school en een coördinator van de grootste aanbieder.

Groepsleerkrachten als graadmeter

Zonder uitzondering geven de groepsleerkrachten op de geschouwde scholen aan dat Dagprogrammering een lastenverzwaring voor hen betekent: ze maken simpelweg langere dagen. Dat Dagprogrammering hun ruimte biedt om in de uren dat hun groep bij een vakleerkracht zit tijd te besteden aan niet-lesgevende taken, zoals afstemming, overleg, lesvoorbereiding en nakijken, blijkt in praktijk niet zo te werken. Die tijd is namelijk te kort en te versnipperd om echt tot iets te komen. Het vult zich 'vanzelf' met het halen en brengen van de groep en extra afstemming in het kader van Dagprogrammering. Bovendien springen de groepsleerkrachten regelmatig bij om de vakleerkracht op pedagogisch-didactisch vlak te ondersteunen. Per saldo zijn ze vaak tot laat in de middag nog met leerlingen in de weer en komen ze pas daarna toe aan andere taken.

Hoe de groepsleerkrachten dit ervaren verschilt echter van school tot school. Op sommige scholen benadrukken de groepsleerkrachten vooral dat het eigenlijk gekkenwerk is omdat de lange dagen hun tol eisen, zowel voor hen als voor de leerlingen: *"Als het te veel en te lang is gaat het leuke eraf."* Op andere scholen omarmen de groepsleerkrachten vooral de meerwaarde van de Dagprogrammering. Dat het hen meer tijd kost hebben ze er graag voor over: *"Ik heb voor deze school gekozen omdat ik een betere leerkracht wilde zijn. Ook al moet ik meer uren maken en wordt er meer gevraagd. Echt een verschil kunnen maken, dat is wat mij drijft!"* En: *"Het vraagt echt een andere attitude om hier op school te werken. Dat is niet iedereen gegeven."*

Daarmee vormen de groepsleerkrachten vaak de graadmeter voor hoe de Dagprogrammering loopt op een school.

5.2 Strakke coördinatie en organisatie met heldere keuzes

Aanwezigheid van een kartrekker, een Dagprogrammering-coördinator, blijkt nog altijd een belangrijke succesfactor. Het is degene die zorgt voor een sluitend rooster, die afspraken maakt met alle betrokkenen, die de linking pin vormt tussen school en vakleerkrachten en die het gezicht van de Dagprogrammering vormt. Daarbij zien we twee modellen langskomen, vaak ook in combinatie:

- Een Dagprogrammering-coördinator aangesteld vanuit de school;
- Een Dagprogrammering-coördinator aangesteld vanuit de hoofdaanbieder.

Een externe Dagprogrammering-coördinator kan veel werk uit handen nemen (ontzorgen), bijvoorbeeld bij het zoeken naar vervanging in geval van uitval. Maar steeds duidelijker is geworden dat een Dagprogrammering-coördinator binnen de school onontbeerlijk is. Die kan namelijk kritisch en

onafhankelijk kijken naar de kwaliteit van de vakleerkrachten (5.4) en daar zo nodig makkelijker maatregelen op nemen. Bovendien is het belangrijk dat de school zelf aan het roer blijft waar het gaat om het sturen op inhoud en doelen.

Inhoudelijke en organisatorische keuzes in opzet van Dagprogrammering

Belangrijker dan de samenstelling van het concrete activiteitenaanbod zijn een aantal inhoudelijke en organisatorische aspecten waar scholen goed over moeten nadenken en een expliciete(re) keuze in moeten maken. In schouwrond 2 werd hier al over gezegd dat de ene keuze niet op voorhand beter is dan de andere. Van belang is vooral *dát afgewogen en vooral samenhangende keuzes* worden gemaakt die passen bij de leerlingpopulatie en de mogelijkheden en context van de school. De keuzes zijn in schouwrond 3 nog wat ingedikt en verder uitgewerkt:

1. Dagprogrammeringsactiviteiten inweven in schooldag of bundelen aan eind van de dag?

We zien op dit vlak twee stromingen, beide met goede argumenten. De ene groep wijst op het belang van afwisseling en Dagprogrammering als uitlaatklep: *“Het komt de spanningsboog en motivatie van leerlingen ten goede als ze tussen de cognitieve vakken door af en toe ruimte krijgen om te ‘doen’.”* Maar belangrijker is volgens hen dat Dagprogrammering echt integraal onderdeel van het onderwijs en dus van de schooldag moet zijn: *“Je moet het beeld voorkomen dat het eraan is geplakt als iets extra’s. Dat is funest voor de motivatie en creëert een school in een school.”*

De andere groep benadrukt dat het roostertechnisch vaak niet past, maar wél voorkeur heeft om de Dagprogrammeringsactiviteiten zoveel mogelijk als blok aan te bieden, als het even kan aan het eind van de dag. Dit schept volgens hen duidelijkheid en voorkomt onrust en versnippering vanwege de vele schakelmomenten. Een groepsleerkracht: *“De meest effectieve leeruren zijn van half 9 tot 10 en direct na de pauze. Die uren moet je kunnen besteden aan de basisvakken. Daarin moet je niets tussendoor plannen.”* Een leerling: *“Soms zijn we net lekker bezig met rekenen, taal of spelling, En dan moeten we ineens iets anders doen. Dat is echt irritant.”*

2. Extra facultatief naschools aanbod?

In aansluiting op voorgaande keuze kiezen de meeste scholen vooralsnog voor een middenweg: een deel van de Dagprogrammeringsactiviteiten verspreiden zij over de schooldagen, een deel vindt aan het eind van de dag plaats. Sommige scholen bieden hiernaast nog extra naschoolse facultatieve keuze-activiteiten aan, waar leerlingen (of hun ouders) op kunnen intekenen. Daarover zijn de meningen sterk verdeeld. *“Je wil dat iedereen ervan profiteert”,* is het ene geluid. *“Insluiting betekent ook uitsluiting. Het zijn vaak de leerlingen die het het minst nodig hebben die meedoen aan niet verplichte activiteiten; een vorm van verdubbeling.”* En: *“Niet verplicht gaat vaak gepaard met vrijblijvendheid. Dan komen kinderen niet opdagen omdat het ouders even niet uitkomt.”*

Het andere geluid is dat vrijwilligheid de motivatie ten goede komt: *“Bij de verplichte activiteiten heb je altijd ook kinderen die er met de pet naar gooien, met name in de bovenbouw. Dus alleen maar goed als je af en toe de leerlingen overhoudt die er echt voor willen gaan en voor wie het niet te veel is.”*

Los hiervan is en blijft het een terugkerende en hardnekkige wens van de meeste schooldirecties, Dagprogrammeringscoördinatoren en leerkrachten om soepeler en gedifferentieerder om te gaan met de 10 uur leertijduitbreiding. Het belangrijkste argument is dat 10 uur voor een forse groep leerlingen te veel is: *“Aan het eind van een lange dag zijn sommige kinderen helemaal afgedraaid. Voor hen voegt dat laatste uur echt niks meer toe, integendeel.”* Daarnaast is de 10 uur extra voor veel scholen echt passen en meten: *“8 uur zou beter te doen zijn én net zoveel impact hebben. Dat zou ons net iets meer ruimte geven om het echt goed in te vullen. Kwaliteit is belangrijker dan kwantiteit.”*

3. Samenwerking met en toeleiding naar regulier verenigingsaanbod

Ook in schouwrond 3 valt het op dat maar weinig scholen doorstroom richting reguliere sport- en cultuurverenigingen als belangrijk perspectief voor hun leerlingen zien. Informatie over vervolgaanbod wordt meestal niet actief verspreid en het is doorgaans ook niet bekend of en hoeveel leerlingen er

doorstromen. Maar er zijn uitzonderingen. Zo kiest een van de geschouwde scholen er bewust voor om sportclubs uit de buurt Dagprogrammeringsclinics te laten verzorgen op school. Deze sportclubs hebben hun trainingstijden ook aangepast op de tijden van de Dagprogrammering. De Dagprogrammering-coördinator van een andere geschouwde school heeft op eigen initiatief een schoolsportvereniging opgericht met een paar scholen in de buurt. Tenslotte hoorden we van één school terug dat de sportdocent bijhoudt hoeveel leerlingen via de school lid zijn geworden van een sportvereniging. Dat waren er maar liefst 48 in het afgelopen jaar. Het verdient aanbeveling dat dit soort resultaten (beter) worden bijgehouden door meer scholen.

4. *Een échte kennismaking, geen slap aftreksel*

Steeds vaker kiezen scholen ervoor om kinderen een nieuwe activiteit zo levensecht mogelijk te laten ervaren, omdat dit belangrijk blijkt om leerlingen echt te raken en te inspireren: *“Techniek krijgen ze bijvoorbeeld van een echte techniekkenner in een echt technieklokaal met echt gereedschap en echte materialen. Minder moet je niet willen. Anders kun je beter een andere activiteit kiezen.”* Uiteraard moet een en ander wel passen binnen de praktische mogelijkheden van de school en de omgeving: *“Het vraagt om goed kijken wat er is aan locaties, organisaties en ruimte om de school heen. En daar creatief mee omspringen.”*

5.3 De pedagogisch-didactische vaardigheden van vakleerkrachten

“Je hebt vakdocenten nodig die gezag hebben en respect afdwingen. Orde houden met een glimlach, daar gaat het om. Dat is er maar weinigen gegeven.”

Passie voor de activiteit in combinatie pedagogisch-didactische vaardigheden en affiniteit met de doelgroep zijn cruciale competenties om leerlingen te enthousiasmeren én iets bij te brengen. In schouwronde 3 horen we nog sterker terug dan eerder dat er grote verschillen zitten in de kwaliteit van ‘de man of vrouw voor de Dagprogrammeringsgroep’. Het gaat dit keer van heel positieve voorbeelden (*“Meester T is grappig!”*, *“Van juf ... leer je veel”*, *“Ze doen hun werk echt met liefde en passie voor de kinderen”*) tot heel alarmerende (*“Ze schreeuwen en ze schelden”*, *“Die docenten zitten alleen maar op hun telefoon”*, *“Ik moet vaak allerlei brandjes blussen als ik mijn groep weer terugkrijg.”*). En alles er tussenin.

Waar de ene school nadrukkelijk stuurt op het vinden, binden en begeleiden van geschikte vakleerkrachten en desnoods op zoek gaat naar betere vervangers, blijkt de andere school soms niet of nauwelijks op de hoogte van de kritische geluiden van groepsleerkrachten, ouders en leerlingen. Soms ook zijn de moeizame ervaringen met externe vakleerkrachten reden voor een school om zoveel mogelijk activiteiten door eigen mensen, dus groepsleerkrachten, te laten begeleiden (*“Dat scheelt een hoop gedonder!”*). Hoe dan ook blijkt het belangrijk om als school(coördinator) een stevige en onafhankelijke vinger aan de pols te houden door zelf regelmatig te gaan kijken en alle betrokkenen af en toe om feedback te vragen. In de waan van de dag schiet dat er op veel scholen te vaak bij in.

Aangegeven wordt dat vakleerkrachten over de juiste attitude en een aantal basiscompetenties moeten beschikken, maar dat je niet kan verwachten dat ze op pedagogisch-didactisch gebied direct alles beheersen. Als vakleerkracht nemen ze specifieke kennis en vaardigheden mee, maar ze hebben geen pedagogisch-didactische opleiding genoten zoals groepsleerkrachten. Verschillende geschouwde scholen noemen goede voorbeelden om hun vakleerkrachten op pedagogisch-didactische vlieghoogte te brengen:

- Een basistraining voor alle vakleerkrachten.
- Ondersteuning en coaching van nieuwe vakleerkrachten door de Dagprogrammering-coördinator.

- Vakleerkrachten in ieder geval de eerste periode laten ondersteunen en coachen door groepsleerkrachten.
- Wekelijkse intervisie met vakleerkrachten (onder leiding van de coördinator) om te bespreken waar ze tegenaan lopen en hen te trainen en ondersteunen.
- Zeker in het begin: niet te grote groepen (max 10 tot 15 leerlingen) voor vakleerkrachten.
- Vakleerkrachten laten bijstaan door stagiairs en vrijwilligers, die kunnen assisteren en meehelpen (een betaalbare vorm van intensivering).

5.4 Dagprogrammering en vakleerkrachten als vast onderdeel van de school

“Dagprogrammering is géén bezigheidstherapie. Het niveau ‘pimp my T-shirt’ ligt wel achter ons. Gelukkig maar, want onze leerlingen hebben wat anders nodig: een beredeneerd en methodisch aanbod, gegeven door vakleerkrachten die onderdeel van het schoolteam vormen.”

In schouwronde 3 zien we, meer dan in de eerdere rondes, dat scholen ervan doordrongen zijn dat Dagprogrammering in alle opzichten integraal onderdeel dient te vormen van de school. De vier onderstaande concrete aspecten zijn in dat kader van belang, die op een deel van de scholen de praktijk zijn, maar op een ander deel nauwelijks.

1. Continuïteit en stabiliteit in vakleerkrachten: vaste gezichten

Om optimaal tot leren te kunnen komen moeten kinderen vertrouwen hebben in de mensen om hen heen. Dat lukt alleen als er ruimte is om dat vertrouwen te kunnen opbouwen. In plaats van vluchtig in- en uitvliegende onbekenden is het dan ook van belang dat de vakleerkrachten zoveel mogelijk vaste gezichten zijn, die een substantieel aantal uur op school rondlopen: *“Met continuïteit in het team creëer je rust, veiligheid en vertrouwen.”*

2. Vakleerkrachten als onderdeel van het schoolteam

Het helpt als de vakleerkrachten geen apart eiland vormen, maar onderdeel zijn van het schoolteam en iedereen dat ook zo voelt: *“Ik ben extern, maar voel me sterk verbonden met de kinderen en het schoolteam hier. Daarbij helpt het natuurlijk dat ik hier drie volle dagen rondloop.”* Om ervoor te zorgen dat iedereen op school werkt vanuit dezelfde waarden, normen en regels, sluiten de vakleerkrachten bij voorkeur ook regelmatig aan bij onder andere teamoverleggen, studiedagen, teamuitjes en sova-trainingen. Substantiële aanwezigheid van vakleerkrachten op school in combinatie met regelmatige momenten van gezamenlijkheid zijn ook voorwaarde voor een goede inhoudelijke afstemming met groepsleerkrachten (zie 3).

3. Afstemming tussen vakleerkrachten en groepsleerkrachten

Vakleerkrachten en groepsleerkrachten werken aan hetzelfde doel en kunnen elkaar daarin versterken, mits ze elkaar regelmatig, snel en makkelijk weten te vinden: *“Dagprogrammering moet iets zijn van de vakleerkrachten en groepsleerkrachten samen in plaats van ‘wij’ versus ‘zij’.”* Dat begint met een goede overdracht tussen beiden. Het is dan ook van belang dat momenten van afstemming worden gecreëerd, meestal op initiatief van de Dagprogrammering-coördinator.

4. *Dagprogrammeringsactiviteiten als onderdeel van het curriculum*

Tot slot is het belangrijk dat het Dagprogrammeringsaanbod meer verbonden wordt met het schoolcurriculum. Dagprogrammering dient niet langer *naast* de reguliere lessen te staan, maar daar juist op aan te sluiten, zodat het een het ander kan versterken. Dat vraagt om een meer methodische en programmatische aanpak en opzet van de Dagprogrammeringsactiviteiten, met aandacht voor leer- en kerndoelen. Er zijn diverse goede voorbeelden:

- *“Onderzoekend en ontwerpend leren zou als rode draad overal in moeten zitten. Dan snappen kinderen beter de context. Nu zijn het nog te veel losse elementen.”*
- *“Er wordt steeds meer een koppeling gemaakt. Zo krijgen themawoorden een plek in de Dagprogrammeringsactiviteiten of komen de formules van de rekenles terug in het naschoolse vak architectuur. Zo wordt geprobeerd een brug te slaan.”*
- *“Ook in de praktijkvakken koken, muziek en techniek hanteren we nu duidelijke leerlijnen.”*

Het zal duidelijk zijn dat bovenstaande vier elementen nog lang niet op alle scholen zijn ingebed. Gesproken wordt van toekomstmuziek en een groeiproces, waarin steeds kleine stapjes vooruit worden gezet.

“De Opzet van Dagprogrammering is een groeiproces dat vanaf 2005 is gestart met verlengde schooldag, brede school, rijke schooldag enzovoorts. Maar de laatste jaren is het veel gestructureerder geworden en minder vrijblijvend. Met extra rekenen, taal en activiteiten voor alle leerlingen om te verbreden en te verdiepen. Dagprogrammering wordt daarmee steeds meer onderdeel van de school.”

5.5 Ouderbetrokkenheid kan beter

“Ouders realiseren zich vaak niet wat hier allemaal doen en regelen voor hun kinderen. Dat Dagprogrammering uniek is mogen we meer benadrukken.”

Tot slot zien we ook in schouwrondte 3 dat ouderbetrokkenheid voor de meeste scholen een uitdaging blijft: *“Het is en blijft lastig om ouders letterlijk de school in te krijgen.”* Het belang hiervan wordt wel breed onderkend: *“Uiteindelijk wil je dat de verrijking ook uitstraalt naar thuis. Dat ouders er ook meer oog voor gaan krijgen dat er meer is dan huis, geloof en familie en dat het belangrijk is hun kinderen meer te laten ontdekken.”* Eén van de geschouwde scholen benoemt expliciet dat de Dagprogrammering effect heeft op ouders: *‘door het bredere aanbod zorg je ook voor een bredere bewustwording bij ouders van wat goed, normaal en belangrijk is. Zij gaan dat dan ook zien en daar thuis ook meer op letten’.*

Elke school is zoekende hoe de ouderbetrokkenheid te versterken, maar er zijn ook een aantal goede voorbeelden:

- *“Bij sommige activiteiten worden ouders bij de eerste en/of laatste les uitgenodigd. Maar het is altijd maar een selecte groep ouders die hier gehoor aan geeft.”*
- *“We hebben nu ook inlooplessen waar veel ouders op afkomen. Dat zijn lessen waarbij ouders ook echt zelf mee mogen doen. Dat is heel leuk.”*
- *“We denken aan een inloopweek waar kind en ouders kunnen zien, ervaren en ‘proeven’ welke keuze er is aan activiteiten, dus nog voor je een keuze maakt.”*
- *“Om ouders beter te informeren komt er een jaarkalender waarin alle Dagprogrammeringsactiviteiten worden aangekondigd.”*

Hier voegen we nog enkele andere goede voorbeelden uit de vorige twee schouwrondes aan toe:

- Een 'smoelenboek' met de vakleerkrachten zodat ouders weten wie lesgeeft.
- Besteed in ouder- en tienminutengesprekken met de leerkracht altijd kort aandacht aan Dagprogrammering: doet je kind mee, waarom niet, hoe loopt het?
- Huisbezoeken aan ouders van kinderen die nooit meedoen met het facultatieve Dagprogrammeringsaanbod. Vaak gaat het hier om ouders die sowieso weinig betrokken zijn bij school, dus het mes snijdt hier aan twee kanten.

6. Conclusies en aandachtspunten

6.1 Conclusies

In dit hoofdstuk beschrijven we de conclusies. Daarvoor nemen we de onderzoeksvragen als uitgangspunt. Deze conclusies hebben betrekking op de scholen die in deze ronde geschouwd zijn. Daarbij maken we ook vergelijkingen met de conclusies uit de vorige schouw. Hoewel we vooraf verwachtten dat de opbrengsten van deze schouwen niet zoveel zouden verschillen van de vorige rondes, zien we toch weer nieuwe aspecten. Ook waren de verschillen tussen de geschouwde scholen groter dan in eerdere rondes: van een school die de Dagprogrammering zeer stevig heeft ingebed tot een school die de Dagprogrammering vooral als een opgelegde verplichting ervaart. Dat maakt dat de onderzoeksvragen ook minder eenduidig te beantwoorden zijn.

De onderzoeksvragen

1. Hoe verloopt de uitvoering van de Dagprogrammering (het proces)?
2. Hoe verloopt de inhoudelijke invulling van de Dagprogrammering (het programma)? Zijn daarin verschillen tussen het aanbod voor leerlingen in groep 1 en 2 en leerlingen vanaf groep 3 (zoals intensiveren en extensiveren)?
3. Welke resultaten zien we bij kinderen die deelnemen aan de Dagprogrammering op de in de aanvraag geformuleerde doelstellingen van de Dagprogrammering en de gezamenlijke hoofddoelen van de Dagprogrammering?
4. Welke andere factoren, naast de inzet vanuit Dagprogrammering, beïnvloeden waargenomen resultaten, doelen en uitvoering van Dagprogrammering?
5. Zijn er nog verbeteringen die de scholen zelf willen inzetten? En zijn er aanvullende wensen t.a.v. het aanbod?
6. Zijn de randvoorwaarden daarvoor ingevuld?
7. Welke extra verbeterstappen zijn gewenst?

1. Uitvoering van de Dagprogrammering verloopt steeds beter

De meeste geschouwde scholen zijn al wat langer met de Dagprogrammering bezig en krijgen steeds meer zicht op wat werkt en wat niet, en wat ze daaraan zouden kunnen doen.

2. Keuzes voor inhoudelijke en organisatorische vormgeving hangen samen met visie op Dagprogrammering

Er is, binnen de gegeven kaders, veel variëteit tussen de scholen. De verschillende keuzes bij de inhoudelijke en organisatorische vormgeving van Dagprogrammering betreffen: zoveel mogelijk verweven in de reguliere schooldag versus (een deel van) de activiteiten na de reguliere lessen; vooral eigen leerkrachten versus vooral externe vakleerkrachten; de organisatie van Dagprogrammering bij één organisatie onderbrengen versus werken met meerdere aanbieders; alle uren verplicht versus (ook) een facultatief deel in activiteiten en uren; overleg tussen groeps- en vakleerkrachten versus groepsleerkrachten niet extra willen belasten. De keuzes van een school hangen nauw samen met de visie op de Dagprogrammering: maakt Dagprogrammering integraal onderdeel uit van het schoolbeleid en -programma of is Dagprogrammering een apart onderdeel binnen de school. Overall valt op dat meer scholen overgaan op het verweven van de activiteiten in de reguliere lesdag.

Gelijke kansen als uitgangspunt voor de inhoudelijke invulling

Net als in de vorige schouwen hebben vrijwel alle nu geschouwde scholen een duidelijke visie op de Dagprogrammering. Het bieden van gelijke kansen lijkt daarbij het meest pregnante doel. Dat nog niet zo

concrete doel wordt verder uitgewerkt in doelen t.a.v. brede ontwikkeling, cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling. Deze doelen zien we terug in de concrete activiteiten die scholen inzetten, die voor een groot deel betrekking hebben op de brede ontwikkeling. We zien wel dat er steeds vaker ook expliciet wordt ingezet op de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling. Wel benoemen scholen dat dóór die brede ontwikkeling ook wordt gewerkt aan de andere ontwikkelingsgebieden.

Intensiveren en extensiveren

Net als in de vorige schouwen intensiveren alle geschouwde scholen in groep 1 en 2, daarnaast zijn er enkele scholen die ook extensiveren in groep 1 en 2. Ook nu weer zien we dat deze scholen geen problemen ervaren met de langere schooldag voor de kleuters. De scholen die niet extensiveren bij kleuters vrezen dat de schooldag voor kleuters te lang en te vermoeiend wordt. Nieuw is dat er nu enkele scholen benoemen dat ze naast het extensiveren vanaf groep 3 ook daar intensiveren inzetten, maar dat wordt bekostigd uit andere middelen. Dit tekent het feit dat Dagprogrammering en haar resultaten niet te isoleren zijn, maar gezien moeten worden in het geheel van inzet op een school.

Verbinding tussen reguliere curriculum en Dagprogrammering

De verbinding tussen het reguliere curriculum en de Dagprogrammering wordt op verschillende manieren vormgegeven, maar nog niet op alle scholen. Waar op enkele geschouwde scholen expliciet aandacht is voor een doorgaand taalaanbod, doorgaande leerlijnen en/of afstemming tussen vakleerkrachten en groepsleerkrachten staan het reguliere en het Dagprogrammeringsaanbod op een aantal andere scholen min of meer los van elkaar en is er nauwelijks inhoudelijke afstemming tussen vakleerkrachten en groepsleerkrachten. Op de overige scholen is er deels sprake van afstemming en doorgaande lijnen en deels ook niet.

De rol van de vakleerkracht

Er zijn grote verschillen in de kwaliteiten van vakleerkrachten én in de manier waarop scholen daarop sturen. Waar de ene school nadrukkelijk stuurt op het vinden, binden en begeleiden van geschikte vakleerkrachten hebben andere scholen niet altijd goed zicht op de kwaliteiten van vakleerkrachten die door aanbieders van activiteiten worden ingezet. Ook hierbij helpt het als de Dagprogrammering met de vakleerkrachten als onderdeel van de school worden gezien. Vier aspecten kunnen hieraan bijdragen, die op een deel van de scholen praktijk zijn, maar op een ander deel nauwelijks:

- Continuïteit en stabiliteit in vakleerkrachten
- Vakleerkrachten als onderdeel van het schoolteam (waarbij ze niet per se in dienst hoeven zijn)
- Afstemming tussen vakleerkrachten en groepsleerkrachten
- Dagprogrammeringsactiviteiten als onderdeel van het curriculum

De rol van de ondersteuner Dagprogrammering

Net als in de vorige rondes schouwen verschilt de rol van de ondersteuner Dagprogrammering zeer sterk: van met name helpen bij de subsidieaanvraag en -verantwoording tot praktische hand-en-spandiensten en inspringen als er geen vakleerkracht is. Daarbij kan het dezelfde persoon zijn die op de ene school nauwelijks betrokken is en op de andere juist zeer veel. Er lijkt zeer sterk uitgegaan te worden van de behoefte die door de school wordt aangegeven, waar de ondersteuner ook op scholen die die behoefte niet zeggen te hebben (juist) van grote meerwaarde kan zijn.

3. Meerwaarde duidelijk, maar resultaten bij leerlingen moeilijk in beeld te brengen

Alle stakeholders die betrokken waren bij de schouwen, dus professionals, ouders en leerlingen, zijn er zonder uitzondering van overtuigd dat de Dagprogrammering veel oplevert. Tegelijkertijd wordt benadrukt dat het moeilijk zo niet onmogelijk is om te bepalen hoe groot de meerwaarde precies is. De Dagprogrammering vormt immers (een belangrijk) onderdeel van een groter geheel; daaruit valt de afzonderlijke bijdrage van alle verschillende factoren niet af te leiden. Geschouwde scholen **ervaren** desalniettemin de volgende opbrengsten van de Dagprogrammering:

- Ervaren opbrengsten in de brede ontwikkeling:
 - Verrijking en verbreding van de horizon van leerlingen door het opdoen van nieuwe ervaringen;
 - Leerlingen doen succeservaringen op;
 - Leerlingen herkennen nieuwe talenten bij zichzelf en bij anderen;
 - Opbrengsten die samenhangen met specifieke activiteiten: verbeterde motorische vaardigheden en toename aantal aanmeldingen (school)sportverenigingen;
 - Opbrengsten die samenhangen met het opdoen van nieuwe ervaringen: een uitbreiding van de woordenschat en beter begrip van de lesstof in de schoolse vakken;
- Ervaren opbrengsten in de cognitieve ontwikkeling:
 - Een verbetering van executieve functies als plannen en taakgerichtheid;
 - Een toename van lees- en leerplezier;
 - Verbetering van de leesvaardigheid;
 - Een verbetering van toetsresultaten;
- Ervaren opbrengsten in de sociaal-emotionele ontwikkeling:
 - Leerlingen zitten beter in hun vel;
 - Er is meer rust op school en in de klas;
 - Verbetering in de groepsdynamiek en het saamhorigheidsgevoel;
 - Toegenomen zelfvertrouwen.

Welke resultaten scholen ervaren hangt, logischerwijs, sterk samen met de activiteiten die zijn ingezet in de Dagprogrammering. Wordt er bijvoorbeeld meer ingezet op taal en rekenen en een doorgaande lijn daarin in het Dagprogrammeringsaanbod, dan worden ook meer en concretere cognitieve resultaten ervaren.

Scholen zetten wel verschillende middelen in om zicht te krijgen op de voortgang en mogelijke opbrengsten van de Dagprogrammering, van gesprekken met vakdocenten en coördinatoren tot surveys voor ouders en observaties tijdens lessen. Ook de schouwen worden genoemd als middel om de Dagprogrammering te evalueren: het is een vorm van systematisch bevragen en bevorderen van uitwisseling tussen alle bij de Dagprogrammering betrokkenen; iets wat lang niet altijd op een andere manier gebeurt.

Duidelijk wordt dat op het vlak van evaluatie en reflectie nog veel valt te winnen en scholen hierin onderling ook van elkaar kunnen leren. Er worden veel verschillende gesprekken benoemd waarin geëvalueerd en gereflecteerd wordt, maar die dragen ook het risico met zich mee incidenteel en ad hoc te zijn. Een stevige evaluatie en reflectiestructuur is vrijwel nergens vastgelegd, waardoor de benoemde gesprekken ook over andere dingen kunnen gaan zonder hier aandacht aan te besteden.

4. Factoren die waargenomen resultaten, doelen en uitvoering van Dagprogrammering beïnvloeden

Personeelstekort speelt ook hier een rol

Het lijkt bijna overbodig om op te merken: ook in de invulling van de Dagprogrammering speelt het personeelstekort een grote rol, zowel op de scholen als bij de aanbieders. Hoewel daar zo nu en dan tijdelijke oplossingen voor zijn, blijft dat ad hoc werk, en moet ervan uit gegaan worden dat dit de komende jaren het geval zal blijven. Het is belangrijk om gezamenlijk te zoeken naar oplossingen die bijdragen aan een kwalitatief goed aanbod, zonder dat scholen elkaar gaan beconcurreren in het binnenhalen van 'de beste vakleerkrachten'.

Kwaliteit voorop

Waar we in de eerdere schouwen veel hoorden dat tien uur extra aanbod voor leerlingen te intensief is, lijkt dat geluid nu minder terug te komen. Wel wordt benoemd dat het moeilijk is om tien uur extra op een kwalitatief goede manier voor alle leerlingen in te vullen: er zijn meer -schaarse- goede vakleerkrachten voor nodig en het vergt meer organisatie uren. Liever acht uur goed dan tien uur half, wordt in een van de gesprekken aangegeven. Oftewel: kwaliteit voor kwantiteit.

Wensen van ouders en leerlingen

Ouders en leerlingen worden niet overal betrokken bij het inrichten van het aanbod, maar hebben daar ook niet altijd behoefte aan. Over het algemeen zijn ze tevreden over het aanbod en ouders willen vooral geïnformeerd worden. Leerlingen zijn goed in staat na te denken over de Dagprogrammering en opvallend is dat ze soms ook aangeven dat ze tijdens de reguliere lessen niet altijd 'gestoord' willen worden voor een Dagprogrammeringsles.

De rol van de coördinator

Op geen van de scholen is – in tegenstelling tot vorige jaren – benoemd dat een coördinator niet mogelijk is, omdat deze niet bekostigd kan worden uit de Dagprogrammeringsmiddelen. Dat beeld is dus ten positieve bijgesteld. Wat overigens niet wil zeggen dat men uitkomt met de beschikbare middelen. Alle geschouwde scholen hebben de coördinatie belegd bij een of meerdere coördinatoren: een leerkracht of Mt-lid dat dit als taak op pakt, een externe onafhankelijke coördinator of coördinatie door de aanbieder die de meeste activiteiten op de betreffende school organiseert. Het aantal uur dat een school beschikbaar heeft of stelt voor coördinatie verschilt zeer sterk van minder dan een dag tot vier dagen per week, slechts ten dele samenhangend met de omvang van de school. Scholen die voor meerdere dagen een onafhankelijk coördinator hebben, die werk uit handen neemt en kritisch en onafhankelijk kan kijken naar de kwaliteit, lijken het meest tevreden over de coördinatie.

7. Succesfactoren en verbeterpunten

Belangrijke van de in de vorige schouwrapportages genoemde in te zetten gewenste verbeteringen zien we nu weer terug:

- Meer afstemming tussen externe uitvoerders/externe vakleerkrachten en de groepsleerkrachten/docenten;
- De aanwezigheid van een kernteam Dagprogrammering waarin strategisch, beleidsmatig en evaluatief wordt nagedacht over de Dagprogrammering.

Daarnaast liggen er verbetermogelijkheden in een duidelijke inbedding van de Dagprogrammering in een integrale schoolvisie, de inzet van een coördinator en ondersteuner Dagprogrammering, leren van elkaar en het maken van expliciet keuzes over wat wel en niet te doen.

Succesfactoren zijn er ook, zoals hierboven al beschreven. Samengevat gaat het om de volgende met elkaar samenhangende punten:

- De Dagprogrammering als een van de pijlers in de schoolvisie en niet als een losstaand onderdeel;
- Een (onafhankelijke) coördinator voor meerdere dagen per week, die niet alleen de Dagprogrammering samenstelt maar ook de kwaliteit bewaakt;
- Een goede inbedding van de vakleerkrachten door te zorgen voor continuïteit, de vakleerkrachten te zien als onderdeel van het schoolteam, afstemming tussen de (externe) vakleerkrachten en de groepsleerkrachten.
- Dagprogrammeringsactiviteiten inbedden als deel van het totale curriculum en gezamenlijk reflecteren en evalueren.
- Inzetten op de pedagogische en vakdidactische vaardigheden van de vakleerkrachten

6.2 Aandachtspunten

We doen in deze rapportage bewust geen aanbevelingen, omdat de verschillen tussen de Dagprogrammeringsscholen te groot zijn om algemeen geldende aanbevelingen te doen. De aandachtspunten die we nu signaleren zijn dezelfde als vorig jaar – op zich niet verwonderlijk omdat het hier gaat om grotere punten die wat meer aandacht vragen om op te lossen, of überhaupt lastig op te lossen zijn.

Reflectie op Dagprogrammering door de school

Een schouw vormt voor scholen een moment om met elkaar bewust stil te staan bij de visie op Dagprogrammering, de doelen die de school wil bereiken en de wijze van invulling. Op sommige scholen is Dagprogrammering onlosmakelijk verbonden met de visie op leren en ontwikkelen, het is verweven in het schoolconcept en samen met andere (gesubsidieerde) initiatieven een geïntegreerd onderdeel van de school. De scholen die op die manier werken, vinden het daarom lastig om Dagprogrammering op een geïsoleerde manier te bespreken, zeker als het om leerlingresultaten gaat. Andere scholen kiezen er bewust voor om Dagprogrammering uit te besteden en het reguliere curriculum en de extra activiteiten duidelijk te onderscheiden. Welke keuzes je ook maakt, reflectiemomenten op een school met alle betrokkenen (ook ouders en leerlingen) zijn belangrijk en zouden vaker kunnen plaatsvinden, bijvoorbeeld begeleid door de ondersteuner Dagprogrammering. Op die manier is niet alleen helder waarom en hoe je iets doet, maar blijft er ook draagvlak en eensgezindheid over de uitvoering.

Uitwisseling tussen scholen

We zien dat alle scholen zoeken naar de optimale invulling van de Dagprogrammering. Wisselende omstandigheden als personeelwisselingen, locatiewisselingen en in het vo ook fusies spelen daar een rol in. We zien ook dat veel scholen bezig zijn met zelf het wiel uitvinden. Aan de ene kant is dat prettig: wat op de ene school een succes is, kan op een andere school totaal niet passen. Aan de andere kant maakt het ook dat scholen soms onvoldoende geïnformeerd keuzes maken. Als iets ergens anders al wordt gedaan of is geprobeerd, kun je daar ook je voordeel mee doen. Idealiter gebeurt dat door bijvoorbeeld leergemeenschappen van Dagprogrammeringsscholen op te zetten waarin directies, leerkrachten en/of vakleerkrachten ervaringen met elkaar delen en samen leren. Maar in een tijd van werkdruk en personeelstekorten draagt dat wellicht alleen nog maar verder bij aan werkdruk. De ondersteuners Dagprogrammering zouden hier wellicht nadrukkelijker een rol in kunnen spelen. Zij komen allemaal op meerdere Dagprogrammeringsscholen en hebben daardoor een schat aan kennis en ervaring over wat wel en niet werkt en over de mogelijkheden die er zijn. Meer uitwisseling tussen de ondersteuners die vervolgens hun kennis weer doorbrengen naar de scholen kan ook helpend zijn in de uitwisseling en dus de verdere ontwikkeling van de Dagprogrammering.

De (on)mogelijkheden van een locatie

Zoals hierboven al aangegeven kan meer uitwisseling tussen scholen bijdragen aan verdere ontwikkeling van de Dagprogrammering, maar geldt ook dat wat op de ene school werkt niet noodzakelijk ook op de andere school werkt. Eén van de bepalende factoren hierin zijn het schoolgebouw en de ruimte om de school heen. De verschillen hierin tussen scholen zijn heel groot. Waar de ene schoollokalen over heeft en dus makkelijk groepen in tweeën kan splitsen, worstelt de andere school sowieso al met de beschikbare ruimte. En waar de ene school aan park, plein of Cruijff court grenst en daar gebruik van kan maken, heeft de andere school alleen een betegeld plein als beschikbare buitenruimte. Dat zijn omstandigheden die niet te veranderen zijn en waar iedere locatie zijn weg in moet vinden. Tegelijkertijd kunnen scholen in vergelijkbare settingen ook hierin wel van elkaar leren: soms zijn al creatieve oplossingen gevonden voor ruimtelijke uitdagingen waar ook andere scholen in vergelijkbare situaties iets mee kunnen. Voor het overkoepelend niveau is het van belang dat de stuurgroepen CZ en VO-MBO NPRZ en anderen zich realiseren dat de beschikbare ruimte medebepalend is voor het mogelijke aanbod en dus ook voor de te verwachten resultaten. Ook al biedt elke school extra uren aan, de te verwachten resultaten zijn van meer per school verschillende randvoorwaarden afhankelijk.

Ondersteuning van vakleerkrachten

Ook in de eerste schouwronde werd aangegeven dat de kwaliteit van vakleerkrachten van belang is. Toen lag vooral de nadruk op het maken van goede afspraken en de verantwoordelijkheid van de aanbieders om vakleerkrachten goed te scholen. In de huidige ronde schouwen gaat het ook over de manier waarop de vakleerkrachten ondersteund kunnen worden vanuit de school. Bijvoorbeeld door groepen in tweeën te splitsen, ze te laten ondersteunen door een eigen groepsleerkracht of onderwijsassistent en door ze te betrekken in schoolbrede scholing. Voor al deze punten geldt wel dat het haalbaar moet zijn in ruimte en

budget. Op de scholen waar vakleerkrachten zich deel voelen van het team wordt dat zowel door leraren als vakleerkrachten als succes gezien, durven ze over en weer elkaar sneller om hulp te vragen, is er betere praktische en inhoudelijke afstemming en overdracht en worden probleempjes gedurende de dag sneller opgelost.

Bijlage 1 Toelichting op Dagprogrammering en op schouwen

Over de Dagprogrammering

Hoeveel kansen kinderen en jongeren krijgen om zich optimaal te ontwikkelen, hangt onder andere af van hun thuissituatie en de wijk waarin ze wonen. 35 Rotterdamse scholen voor primair onderwijs (po) en 8 scholen voor voortgezet onderwijs (vo) binnen het Nationaal Programma Rotterdam Zuid bieden hun leerlingen respectievelijk tien en zes uur extra leertijd per week. Dit doen ze sinds 2019-2020 onder de noemer Dagprogrammering (onderdeel van de Pijler School van het NPRZ)⁷. Voor de Dagprogrammeringsscholen in het primair onderwijs is de uitbreiding van tien uur per week verplicht voor alle leerlingen, in het voortgezet onderwijs wordt gestreefd naar het bereiken van een derde van de leerlingen op de deelnemende scholen. Zo krijgen leerlingen meer mogelijkheden om hun talenten, leerprestaties en sociaal- emotionele vaardigheden te ontwikkelen.

Concreet doen de scholen dit door extra activiteiten aan te bieden in (een deel van) de volgende profielen:

- Taal, rekenen en huiswerkbegeleiding
- Sociaal-emotionele ontwikkeling
- Sport, bewegen en gezondheid
- ICT en Media
- Kunst en Cultuur
- Wetenschap en techniek
- Democratisch burgerschap en Ken je stad
- Natuur en Milieu
- Beroepsleven

De grondslag van de Dagprogrammering

Het doel van de Dagprogrammering is het bijdragen aan goede onderwijsresultaten, bredere vorming en een evenwichtige sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen die onderwijs volgen op scholen die deelnemen aan Dagprogrammering binnen NPRZ. Dagprogrammering wordt aangeboden aan alle po leerlingen uit groep één tot en met acht, en voor een derde van de leerlingen van de deelnemende scholen in het voortgezet onderwijs in de focuswijken op Rotterdam Zuid. Voor de groepen één en twee geldt dat in plaats van extensiveren, extra leertijd (uren), ook kan worden ingezet op intensiveren, het inzetten van meerdere leerkrachten/onderwijsassistenten per groep.

De basisscholen binnen de Children's Zone werden verplicht binnen de Dagprogrammering hun extra aanbod, dat vaak al zes uur per week bedroeg, uit te breiden naar tien uur per week. Scholen op Rotterdam Zuid buiten de Children's Zone konden ervoor kiezen om mee te doen aan de Dagprogrammering. Ook zij moeten voldoen aan de tien uur extra per week, maar kregen de tijd om daarnaartoe te groeien. Ook de vo-scholen op Zuid konden zelf kiezen of ze wel of niet meedoen aan de Dagprogrammering.

Over de schouwen

In 2020 voerde Sardes een procesevaluatie van de Dagprogrammering uit⁸. Een evaluatie op een 'traditionele' manier met vragenlijsten en interviews. De stuurgroep Children's Zone met vertegenwoordigers van de schoolbesturen, het NPRZ-programmabureau en de gemeente Rotterdam heeft besloten tot een nieuwe evaluatie, maar dan in de vorm van bezoek aan en gesprek met scholen, met een uitgebreider panel van onderzoekers en vertegenwoordigers van andere scholen en schoolbesturen.

⁷ In het voortgezet onderwijs sinds 2020-2021.

⁸ Kruijer, J., Mens, R., Hoogeveen, K. & Donkers, E. (2020). *Procesevaluatie Dagprogrammering Rotterdam Zuid. Zicht op invoering en mogelijkheden in de toekomst*. Utrecht: Sardes

In de uitgevoerde schouwen staat inzicht krijgen in de uitvoering en ervaren opbrengsten van de Dagprogrammering op de geschouwde scholen voorop. Ook het van elkaar leren over de invulling en verbetering van de Dagprogrammering is nadrukkelijk een doel van de schouwen. Alle scholen geven op hun eigen manier vorm aan de Dagprogrammering en bevinden zich ook in hun eigen specifieke context, bijvoorbeeld de mate waarin ze te maken hebben en/of de manier waarop ze omgaan met:

- Landelijke factoren, zoals het personeelstekort of de activiteiten en middelen vanuit het Nationaal Programma Onderwijs.
- Lokale factoren, zoals initiatieven in de wijk of vakantiescholen.
- Factoren op school, zoals het lerarentekort, onderwijsvisie en kwaliteitszorg.
- Persoonlijke factoren, zoals de thuissituatie en motivatie van leerlingen.

In de schouwen is daarom nadrukkelijk aandacht besteed aan de context waarbinnen Dagprogrammering wordt uitgevoerd.

Voorafgaand aan de schouwen hebben we voor elke school de relevante documenten geanalyseerd, zoals visiedocumenten en websites van de scholen, gegevens vanuit de gemeente over de subsidieaanvragen en -verantwoording en gerealiseerde uren en profielen van de Dagprogrammering. Ook keken we naar openbaar beschikbare gegevens als zittenblijvers, slagingspercentages, eindcijfers, schoolweging, referentiewaarden, schooladvies en eindtoetsscores.

Om van elkaar te kunnen leren zijn de schouwen uitgevoerd door een panel van wisselende samenstelling, waarin o.a. schooldirecteuren, medewerkers van schoolbesturen en medewerkers van het NPRZ en de gemeente Rotterdam aanwezig waren. De schouwen werden geleid door twee onderzoekers, die ook verslag maakten. Dat verslag werd in concept aan de geschouwde scholen voorgelegd.

Colofon

Titel	Schouwen Dagprogrammering ronde 3
Auteur	Joke Kruiter, Paul Duijvestijn, Iris Wierdsma, Emiel Helmich, Karin Hoogeveen, Maud Pluijm, Emma Poelman
Versie	2
Datum	7-11-2023
Project	[Projecttitel] ([Projectnummer])